

Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Konularında Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Bilinç Artırma Seminerleri

- VT/2010/007 -

Ayrımcılık Yasağı Eğitimi El Kitabı

Türkiye'ye İlişkin Arka Plan

TÜRKİYE

Yazarlar:

İdil Işıl Gül, Burcu Yeşiladalı ve Ulaş Karan
İstanbul Bilgi Üniversitesi
İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi

Human European Consultancy ve Migration Policy Group işbirliği içinde

2012

Avrupa Birliği'nin İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı – PROGRESS
(2007-2013) tarafından desteklenen bir girişimdir.

ÖNSÖZ

Bu yayın *Migration Policy Group* (MPG) ile işbirliği içinde *Human European Consultancy* (HEC) tarafından yürütülen ve Avrupa Birliği'nin İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı (kısaca PROGRESS) tarafından desteklenen “Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Konularında Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Bilinç Artırma Seminerleri” projesi kapsamında hazırlanmıştır. İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi bu projenin Türkiye'deki yürütücüsü olmuştur.

Avrupa Birliği'nin 2007-2013 yılları arasında yürütmekte olduğu PROGRESS Programı Avrupa Komisyonu'nun İstihdam, Sosyal İşler ve Sosyal İçerme Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir. Program, Avrupa Birliği'nin Sosyal Gündem'inde belirtilmiş olan istihdam ve sosyal işler alanındaki hedeflerinin hayata geçirilmesine mali destek sunmak, böylelikle bu alanlarda Lizbon Stratejisi hedeflerine erişmeye yönelik katkıda bulunmak amacıyla oluşturulmuştur.

“Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Konularında Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Bilinç Artırma Seminerleri” (VT/2010/007) projesi ile amaçlanan eşitlik ve ayrımcılık yasağı ile ilgili mevzuat ve politikaların hayata geçirilmesinde sivil toplum kuruluşlarının etkisi ve etkinliğini artırmaktır. Bunu mümkün kılmak için Avrupa'nın 32 ülkesinde ulusal ölçekte bir dizi bilinç artırma semineri düzenlenmiştir.

Bu proje çerçevesinde ayrıca bir Ayrımcılık Yasağı Eğitimi El Kitabı hazırlanmış ve diğer dillerin yanında Türkçeye de çevrilmiştir. Bu rapor, Ayrımcılık Yasağı Eğitimi El Kitabı'nın eki olarak hazırlanmıştır. Bu raporun amacı, ayrımcılık yasağı ve eşitlik konularıyla ilgili olarak Eğitim El Kitabı'nda ele alınan temalar ve modüller çerçevesinde Türkiye'deki mevcut durumu aktarmaktır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından bu proje kapsamında Kasım 2011 ve Şubat 2012'de sivil toplum kuruluşlarına yönelik iki seminer düzenlenmiştir. Bu rapor projede uzman ve danışman olarak yer alan İdil Işıl Gül, Burcu Yeşiladalı ve Ulaş Karan tarafından hazırlanmıştır.

Migration Policy Group (<http://www.migpolgroup.com>)

Human European Consultancy (<http://www.humanconsultancy.com>)

İstanbul Bilgi Üniversitesi

İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi

Kurtuluş Deresi Cad. Yahya Köprüsü Sok. No:1

Dolapdere 34440 Beyoğlu – İstanbul

Tel: 0212 311 50 00 Faks: 0212 256 53 63

E-posta: insanhaklarimerkezi@bilgi.edu.tr

Web adresi: <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>

İçindekiler

1	Ayrımcılıkla mücadele alanında çalışan STK'lar/sendikaların profili.....	3
2	Ayrımcılık yasağı ile ilgili ulusal düzenlemeler.....	14
2.1	Direktiflerin iç hukuka aktarılması	14
2.2	Usuller – Ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin yasal düzenlemelerin ihlalinin giderilmesine yönelik idari ve hukuki başvuru yolları	24
2.2.1	İstihdam ve meslekle ilgili olanlar- tüm ayrımcılık temelleri bakımından	24
2.2.2	İstihdam veya meslekle ilgili olmayan alanlar – ırk ve etnik köken	26
2.2.3	Gerek istihdamla ilgili olan gerekse olmayan şikâyetler için farklı seçeneklerin varlığı	28
2.2.4	Her bir giderim mekanizması için karşılanması gereken teknik usul şartları nelerdir?	29
2.2.5	Farklı usullere erişimin sağlanması için ulusal düzeyde ne tür destek mekanizmaları bulunmaktadır ve engellerin aşılabilmesi için neler yapılabilir?.....	30
2.2.6	Ayrımcılık yasağı konusunda çalışma yürüten kamu kurumları ..	31
2.2.7	Ayrımcılık yasağı ile ilgili ulusal düzeyde kamusal politikalar	32
2.3	Toplumsal konular	33
3	Eğitim modüllerine ilişkin bilgi.....	36
3.1	Bilgi toplama ve eylem planlama	36
3.2	İletişim ve Medya	38
3.3	Savunuculuk	39
3.4	Ortaklıklar	42
3.5	İzleme	44
3.6	Davranış kuralları.....	48
3.7	Durum tespitine yönelik test.....	52

1 Ayrımcılıkla mücadele alanında çalışan STK'lar/sendikaların profili¹

1. Türkiye'de ayrımcılıkla ilgili çalışmalar yürüten ne tür STK'lar/sendikalar bulunmaktadır?

Türkiye'de ayrımcılıkla ilgili çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları (STK) ve sendikalar çeşitli biçimlerde örgütlenmiş durumdadır. Bunlar, mevzuata uygun olarak kurulan sendikalar, vakıflar ve dernekler ile herhangi bir tüzel kişiliği olmayan platform, girişim, iletişim ağı ve benzeri adlarla anılan oluşumlardır.

Türkiye'de ayrımcılık yasağı alanında çalışan STK'lar farklı kategorilerde ele alınabilir. Bunlar:

- Diğer hak ve özgürlüklerin yanı sıra ayrımcılıkla mücadele alanında çalışmalar yürüten insan hakları örgütleri,
- Farklı etnik gruplar, din/inanç grupları, azınlıklar, lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüeller (LGBTT), engelliler ve diğer mağdur olma potansiyeli taşıyan gruplar için çalışan STK'lar,
- Irkçılık, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılığa karşı çalışmalar yürüten aktivizm temelli sivil girişimler,
- Sadece belli bir grubu hedef almayan, ayrımcılık yasağı konusunda araştırma odaklı çalışmalar yapan STK'lar.

Lozan Barış Antlaşması ile azınlık olarak tanınan gayrimüslim azınlıklar (Ermeniler, Rum Ortodokslar ve Museviler) ise kendi azınlık vakıflarını yönetmektedir. Sayısı 162 olan bu vakıflar birkaç örnek dışında ayrımcılıkla mücadeleyi çalışmalarının kapsamına almamaktadır.

Türkiye'de ayrımcılık yasağı, eşitlik veya azınlıklar üzerine çalışmalar yapan STK'lardan öne çıkanları şunlardır: Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi (UAÖ), İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGD), İnsan Hakları Derneği (İHD), İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD), Eşit Haklar için İzleme Derneği, Kafkas Dernekleri Federasyonu (KAFFED), Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı (HBVAKV), Alevi Vakıfları Federasyonu (AVF), Alevi Bektaş Federasyonu (ABF), Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EDROM), (Mersin) Romanlar Sosyal Kültür Dostluk ve Dayanışma Derneği, Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd), Sıfır Ayrımcılık Derneği, Akdeniz'e Göç Edenler Bilim Kültür Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Akdeniz Göç-Der), Kaos Gey ve

¹ Bu bölümün hazırlanmasında şu raporlardan faydalanılmıştır: Sevinç Eryılmaz Dilek ve Ulaş Karan, *Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye'de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi: Haritalama Çalışması Raporu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aralık 2010, http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Haritalama_Calismasi_Raporu.pdf (Erişim: 31.07.2011); Burcu Yeşiladalı ve Ulaş Karan, *Haritalama Çalışması: Türkiye'de Ayrımcılıkla Mücadele Alanında Çalışan STK'lar ve Sendikalar*, Human European Consultancy ve Migration Policy Group, Nisan 2008.

Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos GL), Lambdaistanbul LGBTT Dayanışma Derneği (Lambdaistanbul), Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği, Siyah Pembe Üçgen İzmir Derneği, Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD), Türkiye Sakatlar Derneği (TSD), Türkiye Körler Federasyonu, Altı Nokta Körler Derneği, Fiziksel Engelliler Vakfı (FEV), Özürlüler Vakfı, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği (KASDER), Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (Tarih Vakfı), Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV), Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM), İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP), Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği (AKDER), Uluslararası Hrant Dink Vakfı, Beyoğlu Musevi Hahamhanesi Vakfı, Sosyal Değişim Derneği, Irkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi (DurDe) ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV).

Türkiye’de sendikalar ve sendika konfederasyonları genel olarak ayrımcılık yasağı hakkında birikim eksikliği çekmekte ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı dışında kalan ayrımcılık temelleri konusunda veya ayrımcılık yasağı politikaları geliştirmek üzere birkaç örnek dışında çalışma yürütmemektedir. Türkiye’de önde gelen yedi sendika konfederasyonu bulunmaktadır. Bunlardan üçü kamu çalışanı, üçü işçi, biri de işveren sendikası konfederasyonudur: Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (Türkiye Kamu-Sen), Memur Sendikaları Konfederasyonu (Memur-Sen), Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK), Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ) ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu’dur (TİSK). Sendikalar belirlenmiş iş kolları çerçevesinde faaliyet yürütmektedir ve herhangi bir iş kolunda (örneğin eğitim) birbiriyle rekabet içinde çalışan farklı sendikalar bulunmaktadır. Aynı iş kolunda faaliyet yürüten bu sendikalar büyük oranda farklı konfederasyonlara üyedir. Ayrımcılık yasağı konusu üzerine eğilen sendikalardan biri Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası’dır (Eğitim Sen). Bu sendika, KESK’e üyedir.

2. *STK’lar/sendikalar hangi ayrımcılık temeli/temelleri üzerine, hangi kapsamda ve hangi sektör ile ilgili çalışmaktadır (İlgilendiği belirli bir ayrımcılık temeli ya da sektör var mı? Örneğin eğitim)?*

Farklı ayrımcılık temelleri üzerinde çalışan STK’lar arasında çalışma alanları açısından dengeli bir dağılım söz konusudur. Çalışmaları daha uzun bir geçmişe dayanan insan hakları örgütleri, ırk, etnik köken, din, inanç, engellilik, cinsiyet ve cinsel yönelim dâhil olmak üzere çeşitli ayrımcılık temelleri üzerinde çalışmaktadır.

Belirli etnik ya da dini gruplara yönelik çalışmalar yürüten STK’lar kamusal alanda, eğitimde, medyada, siyasette, barınmada, sağlık hizmetlerinde, mal ve hizmetlere erişimde ve istihdamda karşılaşılan ayrımcılık, nefret söylemi, nefret suçları vakalarını izlemekte ve raporlamaktadır. Sayıları çok fazla olmamakla birlikte bazı azınlık vakıfları ayrımcılıkla mücadeleye ve karşılıklı anlayışı artırmaya yönelik çalışmalar düzenlemektedir.

Engelliler için çalışan STK'lar engellilere destek sunmakta ve engellilerin haklarına ve kamu hizmetlerine erişiminin tam anlamıyla gerçekleşebilmesinin güvence altına alınması ve istihdama dâhil edilmeleri için çalışmaktadır. Yakın bir zaman önce bir dizi engelli örgütü bir araya gelerek engellilere yönelik ayrımcılık vakalarının izleme ve raporlamasını yapmaya başlamıştır.

Türkiye'de LGBTT örgütleri ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık üzerine çalışan bazı STK'lar LGBTT'lere hukuki yardım sunmaktadır. LGBTT örgütleri ve kurdukları platformlar LGBTT'lere yönelik insan hakları ihlallerini, nefret söylemi, taciz, damgalanma vakalarını ve nefret suçlarını izlemekte ve raporlamaktadır.

Bir ayrımcılık temeli olarak yaş, Türkiye'de yeni bir kavram olarak ele alınan ve ayrımcılık söz konusu olduğunda çok da fazla akla gelmeyen bir ayrımcılık temelidir. Gençler ve yaşlıların haklarına yönelik ihlaller söz konusu olduğunda meselelerin ayrımcılık boyutuna bakılmamaktadır. Yaşlılar için çalışan STK'lar ayrımcılık yasağı konusunu genellikle gündemlerine almamaktadır. Gençlik STK'ları veya öğrenci örgütleri için de durum farklı değildir fakat son dönemde gençlerin siyasete katılımı, üniversite öğrencilerinin yurtlara erişiminde ve benzeri alanlarda uğradıkları ayrımcılık konusunda çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır.

Demokratikleşme, eğitim, insan hakları, eşitlik üzerine çalışan bazı STK'lar eğitim alanında etnik veya dini gruplara yönelik ayrımcılık, sosyal dışlama, ayrı tutma, ders kitaplarında ayrımcılık veya sadece gayrimüslim azınlıklara yönelik ayrımcılık meselelerini ele almakta, azınlık haklarının geliştirilmesi için çaba göstermekte ve bu konular üzerine araştırmalar ve projeler yürütmektedir.

Türkiye'de sendikalar ve sendika konfederasyonları toplumsal cinsiyet ayrımcılığı dışında kalan ayrımcılık temelleri konusunda birkaç örnek dışında çalışma yürütmemektedir. Sendikalar, istihdam alanıyla sınırlı olan yetkileri dışında yer alan konularda (sosyal güvenlik sistemi, siyaset vs.) etkin olsalar da ayrımcılıkla mücadele alanında çalışma konusunda bu kadar istekli olmamaktadır. Türkiye'de yaş temelli ayrımcılık, istihdam alanında karşılaşılan temel meselelerden biri olsa da sendikalar bunu sosyal güvenlik tartışmaları kapsamında gündeme getirmekte, bir ayrımcılık meselesi olarak ele almamaktadır.

3. *Ayrımcılık yasağı, STK'lar/sendikaların temel çalışma alanı mıdır yoksa çalışmalarının sadece kısıtlı bir parçası mıdır? Bu kuruluşlar ayrımcılık yasağı üzerine çalışmalar yürütmekte midir?*

AB'nin 2000/43 sayılı Irk Eşitliği Direktifi ve 2000/78 sayılı İstihdamda Eşitlik Direktifinde ele alınan ayrımcılık temellerinin (ırk/etnik köken, din/inanç, engellilik, cinsel yönelim ve yaş) tümü üzerinde çalışan STK bulunmamaktadır.

Ayrımcılık yasağını temel çalışma alanı olarak belirlemiş STK ve sendikaların sayısı oldukça azdır. Ayrımcılık yasağını temel çalışma alanı olarak alan STK'lar arasında engellilik ve LGBTT örgütleri ön plana çıkmaktadır. Bu STK'ların yanı sıra genel

olarak insan hakları alanında çalışan STK'lar için de ayrımcılık yasağı temel çalışma alanlarından biridir.

Diğer yandan bir dizi STK geniş anlamıyla misyon ve vizyonunun bir parçası olarak ayrımcılık konusuyla ilgilenmektedir. Belirli gruplara yönelik çalışmalar yürüten STK'lar ayrımcılıkla mücadeleyi çoğunlukla çalışmalarının bir bileşeni olarak ele almaktadır. Bazıları ise hedef gruplarının hakları için kampanyalar yürütürken ayrımcılık meselesini de bu çalışmaların kapsamına almaktadır.

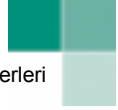
Başlıca insan hakları STK'larının hemen hemen hepsinin ayrımcılık yasağı üzerine programları bulunmaktadır. Bu kuruluşlar için ırk/etnik köken ve din/inanç en sık ele alınan ayrımcılık temellerinden ikisidir. STK'lar tarafından oluşturulan ağlar ve platformlar her geçen gün ayrımcılık yasağı ve eşitlik konusu üzerine daha fazla kafa yormakta ve bu konular üzerinde çalışmalar yürütmek istemektedir. Bazı STK'lar ayrımcılıkla mücadelede, ayrımcılığın izlenmesinde uluslararası standartlara yer veren rehber nitelikli yayınlar çıkarmaktadır. Bunun dışında belirli ırk/etnik köken veya din/inanç etrafında toplanan kimlik temelli çalışan bazı örgütler ayrımcılık yasağını çalışmalarının kapsamına almamakta veya bu şekilde algılanıyor olmaktan özellikle kaçınmaktadır.

Sendikalar AB Direktiflerinde yer alan temellerde ayrımcılık yasağına yönelik bilinç yükseltmeyi hedefleyen veya ayrımcı uygulamaları ele alan proje ya da etkinlikler düzenlenmektedir. Daha önce tüzüğünde ana dilde eğitim hakkına yer veren Eğitim Sen, bu nedenle hakkında kapatılmasına yönelik dava açılması üzerine kapatılmamak için tüzüğünde yer alan anadilde eğitim hakkına dair ifadeyi tüzüğünden çıkarmak zorunda kalmıştır.

4. *STK'lar/sendikalar ulusal düzeyde mi kuruluyor? Bir STK/sendikanın kuruluşu kolay mı yoksa zor mudur?*

Tüm STK'lar/sendikalar izin değil bildirim esasına göre kurulmaktadır. Türkiye'de STK'lar için iki tüzel kişilik türü mevcuttur. Bunlar dernek ve vakıftır. Bir derneğin kurulması çok fazla bürokratik işlem gerektirmemektedir. 5253 sayılı Dernekler Kanunu'na göre bir dernek ve şubelerini kurmak için en az yedi kişi gerekmektedir. Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma hakkına sahiptir. Öte yandan son yıllarda bazı LGBTT örgütlerine yönelik "hukuka ve ahlaka" veya "Türk aile yapısına" aykırı olduğu iddialarıyla bir dizi kapatma davası açılmıştır.

Uluslararası STK'ların Türkiye'de şube açabilmeleri için Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü gerekmektedir. Daha sonra İçişleri Bakanlığı izin vermektedir (Dernekler Kanunu 5. madde). Ulusal düzeyde çalışan STK'lar herhangi bir kamu kurumunun iznini almaksızın diğer ülkelerde faaliyet yürütebilmektedir. Dernekler, kendi aralarında veya vakıf, sendika ve benzeri STK'larla ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere ve yetkili organlarının kararı ile platformlar oluşturabilirler (Dernekler Kanunu 25. madde). Ancak gerçek kişilerin platform kurması mümkün değildir. Dernekler İçişleri

Bakanlığı'na bağlı Dernekler Dairesi Başkanlığı ve Dernekler İl Müdürlüklerinin denetimindedir.

Vakıflar kamu kurumlarının izni olmaksızın tescil edilebilirler. Vakıfların kurulmasında, derneklerden farklı olarak, üyeler değil malvarlığı önemlidir. Kurucular tarafından seçilen mütevelli heyet vakfın yönetiminden sorumludur. Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetiminde çalışmaktadır. Mevcut kanun, yabancı vakıfların Türkiye'deki temsilciliklerinin kayıt edilmesine yönelik bir hüküm içermemektedir. Bu sebepten dolayı bu kuruluşların Türkiye'de temsilcilik açmaları çok güçtür. Türkiye'de vakıflar yurtdışından fon kaynaklarına erişimde sorunlar yaşamaktadır ve erişim Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün iznine tabidir. 27 Şubat 2008'de "Vakıflar Kanunu" başlıklı yeni bir kanun yürürlüğe girmiş ve vakıfların yurtdışından fon almaları kolaylaştırılmıştır.

Sendikalar 2821 sayılı Sendikalar Kanunu kapsamında kurulmaktadır. Tüm sendikalar önceden izin alınmaksızın bildirim esasına göre kurulur. Hukuka aykırı bir durumun saptanması durumunda resmi makamlarca sendikanın kapatılması için dava açılması gerekmektedir.

5. *STK'lar/sendikaların genel olarak büyüklüğü nedir? (Lütfen önde gelen sendikaların üye rakamlarını belirtin)*

Sendikaların üye sayısı ve işkollarıyla ilgili bilgiler şeffaftır. Bu bilgiler Resmi Gazete'de periyodik olarak yayınlanmaktadır. Öte yandan yayınlanan istatistiklerle gerçek veriler arasında büyük farklar vardır. Doğruya en yakın üye bilgilerinin kamu çalışanları sendikalarına ait olduğu, sendika temsilcileri tarafından ifade edilmektedir. Resmi verilere göre, hem kamu sektöründe hem de özel sektörde örgütlenen sendikalar yaklaşık olarak üç milyon özel sektör çalışanı ve dokuz yüz bin kamu çalışanını temsil etmektedir.

STK'ların ise küçük örgütlerden büyük örgütlere yüz binden fazla üyesi bulunmaktadır. En büyükleri ise Türkiye genelinde engelliler için çalışan STK'lardır. STK'ların genel durumuna bakılacak olursa, ayrımcılıkla mücadeleye yönelik çalışmalar yapan STK'lar görece daha küçüktür. Merkezi İstanbul veya Ankara'da bulunan ve farklı şehirlerde üyeleri ve aktif gönüllüleri bulunan bazı STK'lar bulunmaktadır. Bazı etnik ve dini grupları temsil eden ve farklı bölge ve illerde temsilcilikleri bulunan STK'ların oluşturduğu federasyonlar bulunmaktadır.

Belli başlı insan hakları örgütleri ise üye sayısı söz konusu olduğunda görece daha küçük ölçeklidir. İstanbul veya Ankara'da merkezi bulunan ve farklı illerde şubeleri bulunan bazı insan hakları örgütleri ise üye sayısı bakımından daha büyüktür.

LGBTB örgütlerinin ise büyük bir bölümü İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir ve Diyarbakır'da faaliyet göstermekte ve küçük bir üye ve gönüllü grubu ile çalışmalarını yürütmektedir. Bu dört il dışındaki yerlerde LGBTB girişimlerinin ve derneklerinin sayısı günden güne artmaktadır.

Din/inanç temelinde ayrımcılıkla mücadele eden ve özellikle başörtüsü sorunu üzerine çalışan bazı STK'lar ise Türkiye çapında faaliyet göstermektedir ve yüksek üye sayısına sahiptir.

Engelli örgütlerinin ise merkezleri Ankara ve İstanbul'dadır ve Türkiye genelinde kurulmuş olan şubelerde faaliyet göstermektedir. Ayrımcılığa uğrayan farklı grupları ele alan STK'larla kıyaslandığında engelliler için çalışan STK'ların yüksek üye sayısı olduğu göze çarpmaktadır. Yerel düzeydeki engelli STK'ları ise küçük bir üye ve gönüllü çevresiyle çalışmalarını sürdürmektedir.

6. STK'lar/sendikalar daha geniş ulusal ağların bir parçası mıdır yoksa sadece kendi bünyelerinde mi çalışmalar yürütmektedir?

Türkiye'de ulusal ölçekte işleyen STK ağları oldukça az sayıdadır. Ayrımcılık yasağı da dâhil olmak üzere birçok alanda kurumsallaşmış sivil toplum ağları bulunmamaktadır. Örnek olarak verilebilecek bir ağ girişimi İnsan Hakları Ortak Platformu'dur (İHOP). Bu ağ girişimi Helsinki Yurttaşlar Derneği, İnsan Hakları Derneği ve Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi'nden oluşan bir platformdur. İHOP, Türkiye'de insan hakları, özgürlükler ve demokrasinin gelişimi alanlarında çalışmalar yürüten bağımsız bir platformdur. Platformun ilgilendiği çalışma sahalarından biri de ayrımcılık yasağıdır. Bunun dışında Türkiye'de STK'ların kapasite gelişimini ve ağların oluşturulmasını sağlamayı hedefleyen Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) bu başlık altında örnek olarak gösterilebilir. AB tarafından sağlanan fonlar vasıtasıyla kurulan STGM, diğer alanların yanı sıra insan hakları ve ayrımcılık yasağı konusunda da çalışmalar yürütmektedir.

Öte yandan, belirli ayrımcılık temelleri etrafında toplanmış olan STK platformları ve ağları bulunmaktadır. Bunlar cinsel yönelim/cinsiyet kimliği, engellilik, etnik köken ve din/inanç grupları tarafından oluşturulmuş platformlardır. Nefret suçları hakkında yasal düzenleme yapılması amacıyla kurulan Nefret Suçları Yasa Kampanyası Platformu ve engellilik ve/veya ayrımcılık konularında faaliyet gösteren STK'ların oluşturduğu Engelli Ayrımcılığını Önleme ve Mücadele Platformu verilebilecek örnekler arasındadır.

Öte yandan Türkiye'de tüm STK'ları bünyesinde toplayan bir ağ mevcut değildir. Türkiye'de STK'lar geçmişte işbirliğine girmeden çalışmalarını yürütmeyi tercih etmekte idi. Bugün ise bu eğilim yavaş yavaş kırılmakta, STK'lar ortaklaşa çalışmalar yürütmeye daha ılımlı yaklaşmaktadır. Acil müdahale gerektiren bazı meselelerde STK'lar arasında koalisyonlar kurulmaktadır (örneğin homofobik veya transfobik saldırılar, nefret suçları, Romanlara yönelik saldırılar, belirli dini veya etnik gruplara veya mültecilere yönelik şiddet eylemleri sonucunda).

Sendikalar, konfederasyon çatısı altında bir araya gelmekte ve çalışma hayatıyla ilgili konularda "Emek Platformu" adı altında birbirleriyle yakın ilişki içinde çalışmaktadır. Emek Platformu bazı sendika konfederasyonları, dernekler ve meslek birliklerinin bir araya gelmesi ile 1999 yılında oluşmuştur ve zaman zaman ortak etkinlikler

düzenlemektedir. Bunun ötesinde, sendikaların büyük şehirlerde bulunan şubelerinin hemen hepsi tarafından da çeşitli platformlar kurulmuştur. İşveren sendikaları da ülke çapında TİSK çatısı altında örgütlenmiş durumdadır. Konfederasyon'a üye sendikalar arasında işbirliği mevcuttur.

7. *STK'lar/sendikalar başkentte mi kurulmuştur yoksa ülke geneline mi dağılmıştır?*

Ayrımcılık üzerine çalışan STK'lar genel olarak İstanbul, Ankara veya İzmir gibi büyük şehirlerde kurulmuştur. Bununla beraber bu STK'lar ulusal veya yerel ölçekte faaliyetler geliştirmekte ve ayrımcılıkla mücadelede yerel ölçekte çalışan STK'larla işbirliği içine girmektedir. Ulusal politikalarda etkili olma amacı güden STK'lar Ankara'da varlık göstermektedir. Başka örgütlerin, diğer illerde şubeleri olmakla birlikte merkezleri İstanbul veya Ankara'dadır.

Sendikaların merkezleri çoğunlukla Ankara ve İstanbul'dadır. Sendikaların Türkiye genelinde şubeleri ve bölgesel temsilcilikleri bulunmaktadır.

8. *Başkentte ve diğer şehirlerde kurulmuş olan STK'lar/sendikalar benzer çalışmalar mı yürütmektedir?*

STK'lar ve sendikaların tercih ettikleri çalışma konuları veya yöntemleri genel olarak coğrafi konumlarına göre değişmemektedir. Bunun yanında, bölgesel ölçekte kurulmuş STK'lar veya sendikalar genel olarak kendi bölgelerinde geçerli olan sorunlarla ilgilenmekte ve bu konuda çözüm üretmeye ve yöre ve bölge halkını ve ilgili kamu otoritelerini etkilemeye çalışmaktadır. Yerel ölçekli STK'lar ve sendikalar ayrımcılık yasağı ve eşitlik üzerine çok fazla eğilmeseler de ayrımcılık mağdurlarıyla ilgilenmekte ve onlara bilgi ve yardım desteği sunmaktadır.

Ankara ve İstanbul'daki STK'lar ve sendikalar diğer çalışmaların yanında lobi çalışmaları, savunuculuk faaliyetleri, ulusal veya uluslararası STK'larla, ulusal ve hükümetlerarası kurumlarla ve medya kuruluşları ile irtibat kurmak gibi çalışmalar da yürütmektedir. Ankara ve İstanbul dışında kalan STK'lar ve sendikalar çoğunlukla bu tür girişimlerde bulunmamakta, medya ile ilişkiler söz konusu olduğunda ana akım medya yerine yerel medya kuruluşları ile irtibat halinde olmaktadır.

9. *STK'lar/sendikaların ulusal düzeyde siyasi ve toplumsal itibarı ne düzeydedir? (Kamuoyuna, sivil topluma, şirketlere/işverenlere, hükümete karşı)*

Türkiye'deki aşırı merkezleşmiş kamu yönetimi anlayışından dolayı STK'lar çoğunlukla hükümeti, bir politika ve yaklaşımı benimsemeye veya mevzuatta değişiklik yapmaya teşvik edememektedir. Hükümet politikaları büyük oranda sivil toplumun baskısı veya talepleri doğrultusunda şekillenmemektedir ve bunları göz ardı etmektedir. Hükümet, son yıllara kadar sivil toplumdan gelen taleplerden ziyade Avrupa Birliği taleplerini daha çok dikkate almıştır ve son yıllarda Avrupa Birliği'nin talepleri de göz ardı edilmektedir. Bir grup STK kapsamlı bir ayrımcılık yasasının

hazırlanması için çalışmalar yürütmüştür. Bunun haricinde İçişleri Bakanlığı tarafından Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanunu Tasarı Taslağı hazırlanmıştır. Henüz tasarı haline gelmemiş ve TBMM gündemine gelmemiş olan bu taslakta cinsel yönelim gibi bazı ayrımcılık temellerine ilk başta yer verilmiş ancak sonrasında çıkarılmıştır. Taslağın daha kapsayıcı ve ayrımcılığın tüm temellerini dikkate alacak şekilde gözden geçirilmesi gerektiği konusunda STK'lar ve özellikle LGBTT örgütleri tarafından çeşitli lobi faaliyetleri düzenlenmektedir. Öte yandan sayıları çok fazla olmasa da ayrımcı uygulamalar ve düzenlemelere yönelik davalar açılmakta, bu davalarda sınırlı da olsa STK'ların desteği alınmaktadır. Bu konuda engelli örgütleri daha aktif gözükmektedir.

Ayrımcılıkla mücadele ile ilgili politikalar söz konusu olduğunda ise, ayrımcılık toplumun geneli ve hükümet tarafından çoğu zaman "hassas" bir mesele olarak algılanmaktadır. Burada gündeme gelen ayrımcılık temeline göre (örneğin engellilik, cinsel yönelim, etnik köken vb.) meseleye yaklaşım değişebilmektedir. Diğer bir nokta, ayrımcılık yasağı, eşcinsellik ve etnik veya dini grupların yaşadıkları sorunlara eğilen STK'ların toplum tarafından yeterli düzeyde itibar görmemesidir. Bu tür kuruluşlar AB veya uluslararası yardım kuruluşları tarafından mali olarak desteklenen projeler yürüttükleri zaman ise kimi zaman "vatan haini" veya "emperyalizmin işbirlikçileri" olarak damgalanabilmektedir. Bunun sonucu olarak bu kuruluşlar itibar kaybına uğramakta, insan hakları ve özel olarak ayrımcılık yasağı konularında toplumun görüşünü etkileme şansını çoğunlukla yitirmektedir ve marjinalleştirilmektedir. STK'ların veya sendikaların ayrımcılık yasağı konulu faaliyetleri ana akım medya organlarında büyük ölçüde yer bulamamaktadır.

Türkiye'de grev hakkı çok sınırlı alanda mümkün ve uygulanması oldukça zor olsa da, sendikalar greve gitmeye karar verdiklerinde, sendikaların karar vericiler, işverenler ve toplumun geneli üzerinde etkisi daha yoğundur. Bu durum, sendikaların üye sayısının yüksek olmasıyla da bağlantılıdır.

10. *Bu alanda çalışan STK'lar/sendikalar kendi aralarında işbirliği yapmakta mıdır? (STK'lar diğer STK'larla, sendikalar diğer sendikalarla ve STK'lar sendikalarla)*

a. *Hangi amaç(lar)la? (örneğin uzmanlık desteği, vaka çalışmaları veya kampanyalarda işbirliği, ortaklaşa etkinlikler)*

Türkiye'de STK'lar ve sendikaların büyük bir bölümü diğerleriyle ortaklaşa çalışmalar yürüttüğünü ifade etmekte ve işbirliğine önem atfetmektedir. Öte yandan işbirliği sadece belirli konularda sınırlı kalmaktadır. Ortak faaliyetler büyük oranda geçici nitelikte ve belirli günlerde veya haftalarda yapılan etkinlikler temelinde olmaktadır. Aynı alanda çalışan STK'lar tarafından benzer projeler düzenlendiği, bu çalışmalar kapsamında genellikle aynı şehirlere gidildiği, aynı insanlara ulaşıldığı, dolayısıyla hem emek hem de güçle elde edilen maddi kaynakların bölündüğü, çalışmalar sonunda farklı raporların yayımlandığı ancak bu raporların etkilerinin sönük kaldığı bazı STK'lar tarafından dile getirilmektedir. Hak temelli çalışan insan hakları örgütleri ile diğer alanlarda çalışan kuruluşlar arasındaki işbirliği de zayıf kalmaktadır.

Türkiye’de STK’lar arasında ulusal nitelik taşıyan çok az sayıda işbirliği ağı bulunmaktadır. Var olan işbirliği ağları da sadece belli STK’larla sınırlıdır. STK’lar arasında ortaklaşa yürütülen faaliyetler ekseriyetle geçicidir ve proje veya etkinlik temellidir. İşbirliği yöntemlerine örnek olarak şunlar verilebilir:

- Ortaklaşa yürütülen vaka izleme çalışmaları
- İşbirliği içinde yürütülen ayrımcılık veya insan hakları ihlallerini izleme ve raporlama çalışmaları
- Ortaklaşa gölge rapor hazırlanması ve Birleşmiş Milletler’in ilgili komitelerine veya ilgili insan hakları mekanizmalarına sunumu
- Önemli günlerde bir araya gelerek ortaklaşa etkinlik veya eylem düzenlenmesi
- Ortaklaşa kampanyalar
- AB tarafından mali olarak desteklenen projeleri ortaklaşa yürütme
- Kamu bilincini artırmaya yönelik kampanyalarda işbirliği

STK’lar ve sendikalar ise aynı tema üzerine çalışmaları durumunda çoğunlukla yerel veya merkezi düzeydeki kamu kurumlarına dilekçe yollayarak etkileşim içine girmektedir.

Her ne kadar sendikalar arasında işbirliği düzeyi yüksekse de ayrımcılık yasağı alanında işbirliği, cinsiyet ayrımcılığı temelinde gerçekleşmekte ve bu temelde de sadece belli sendikalarla sınırlı kalmaktadır. Diğer ayrımcılık temelleri büyük oranda ya sendikaların çalışma alanları ya da işbirliği kapsamı dışında bırakılmaktadır. İşçi ve kamu çalışanları sendikaları arasında işbirliği kuruluş amaçları gereği asıl olarak, kamu ve özel işletmelerle yapılan toplu görüşmeler/sözleşmeler ve istihdama yönelik diğer konularda ortaya çıkmaktadır. Bir grev gündeme geldiğinde ise sendikalar ve sendika konfederasyonları arasında dayanışma daha görünür hale gelmektedir. Bu durumlarda STK’lardan da sendikalara ve sendika konfederasyonlarına destek gelmektedir.

b. Belirli ayrımcılık temelleri üzerinde işbirliği daha mı yoğundur? Eğer böyleyse bunlar hangi ayrımcılık temelleridir?

STK’lar, geleneksel olarak hitap ettikleri topluluk veya grupları etkileyen belirli konular üzerinde çalışırken işbirliğine gitmektedir. Fakat farklı alanlarda insan hakları ihlalleri veya farklı temellerde ayrımcılık vakaları söz konusu olduğunda işbirliği sınırlı hale gelmektedir. Örneğin, ırk ve etnik köken, din ve inanç temelli çalışan STK’lar arasındaki işbirliği sadece belli ve benzer veya aynı konularda çalışan STK’lar arasında kalmaktadır. STK’lar aynı alanda çalışan veya aynı ayrımcılık grubuna yönelik çalışmalar yapan diğer STK’larla işbirliğine gitmeye daha isteklidir. Farklı ayrımcılık temelleri üzerine çalışan örgütler arasında işbirliği hiç yok denecek kadar azdır. AB Direktifleri kapsamındaki ayrımcılık alanlarında (istihdam, eğitim, sağlık hizmetleri, barınma, mal ve hizmetlere erişimi vs.) yardımlaşma/işbirliğine çok küçük örnekler dışında rastlanmamaktadır. LGBTT örgütlerinin kadın hakları STK’ları ile güçlü ilişkileri bulunmaktadır. Bu iki grup STK, lobi ve kampanya çalışmalarında birbirlerine destek olmaktadır.

Her ne kadar sendikalar arasında işbirliği düzeyi yüksek olsa da ayrımcılık yasağıyla ilgili işbirliği cinsiyet ayrımcılığı ile sınırlıdır. Diğer ayrımcılık temelleri çalışma kapsamı dışında bırakılmaktadır.

Özetle, AB Direktifleri kapsamındaki ayrımcılık temellerinde, STK'lar ve sendikalar arası yardımlaşma/işbirliği uygulamalarının bazı sınırlı örnekler dışında ortaya çıkmadığı söylenebilir.

11. *STK'lar/sendikalar farklı ülkelerdeki benzer STK'lar/sendikalarla birlikte çalışmalar yürütmekte midir (veya iletişim içinde midir)?*

a. *Komşu ülkelerle?*

Uluslararası işbirliğine yönelik olarak bazı uluslararası STK'ların Türkiye temsilciliklerinin Kafkasya bölgesindeki kuruluşlarla bağlantısı vardır. Bazı engelli STK'larının, bu STK'ların federasyon ve konfederasyonlarının komşu ülkelerdeki benzeri derneklerle bağlantısı bulunmaktadır. Sivil Toplum Geliştirme Projesi (STGP) girişimiyle Türkiye ile Yunanistan arasında barış ve diyalogun geliştirilmesi bağlamında Yunanistan'daki STK'larla birlikte toplantılar düzenlenmiştir.

b. *Yeni AB Üye Devletleriyle?*

STK'ların yeni AB üye devletlerdeki STK'larla yoğun bir iletişimi yoktur. Roman STK'larının Orta ve Güney Doğu Avrupa'daki Roman STK'larıyla ilişkileri bulunmaktadır.

c. *Diğerleriyle?*

Roman derneklerinin Balkanlar'daki, Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman STK'larıyla iletişimi ve işbirliği mevcuttur. Uluslararası STK'ların Türkiye temsilciliklerinin ve ulusal insan hakları örgütlerinin Fransa, Norveç, İsviçre, Britanya, Hollanda, İsveç, Danimarka, Almanya, ABD'deki STK'larla ve uluslararası insan hakları örgütleriyle işbirliği ve iletişimi vardır. Engelli STK'larının AB üye devletlerdeki engelli STK'larıyla işbirliği ve irtibatı vardır. Bu örgütlerin bazıları ise uluslararası ve Avrupa ölçeğindeki engelli örgütleri birliklerine üyedir ve bunlarla işbirliği içindedir. Cinsel yönelim temelinde ayrımcılık yasağı konusunda çalışan STK'ların da Uluslararası Lezbiyen ve Gey Derneği (*International Lesbian and Gay Association, ILGA*) ve benzeri uluslararası STK'larla ilişkisi bulunmaktadır.

Sendikalar, Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nun (*International Trade Union Confederation, ITUC*), Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun (*European Trade Union Confederation, ETUC*) ve diğer uluslararası konfederasyonların üyesidir. Türkiye'deki sendikaların ayrıca diğer ülkelerdeki sendikalarla yakın ilişkisi bulunmaktadır.

12. *STK'lar/sendikalar uluslararası düzeyde çalışmalar yürütmekte midir (kampanyalar, vaka çalışması vs. temelinde)?*

Türkiye'de kurumsallaşmış bazı STK'ların ve sendikaların büyük bölümü uluslararası federasyonlara veya konfederasyonlara üyedir ve çeşitli biçimlerde bu yapılarla ilişki içerisindedir. Uluslararası düzeyde çalışmalar yürüten STK ve sendikalar özellikle üyesi buldukları uluslararası federasyonlar ya da konfederasyonlar aracılığı ile uluslararası alanda çalışmalara katılmaktadır. Bununla beraber küresel veya bölgesel düzeyde ortaya çıkmış ağlarla yakın ilişki ve eşgüdüm içerisinde çalışma neredeyse yok denecek kadar azdır.

Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, Uluslararası Af Örgütü'nün yürüttüğü uluslararası kampanyalarda yer almaktadır. Örgüt, yabancılara ve Romanlara yönelik ayrımcılıkla ilgili kampanyaya dâhil olmuştur. Helsinki Yurttaşlar Derneği bazı Kafkasya ülkelerindeki demokrasiye destek faaliyetlerine katılmış, ayrıca Ermenistan ve Türkiye'den gençlere yönelik küçük ölçekli toplantılar düzenlemiştir. Ayrımcılık yasağı ve eşitlik için çalışan STK'lar için küresel veya bölgesel STK ağlarıyla etkileşim düzeyi çok düşüktür.

Sendikalar çoğunlukla uluslararası düzeyde çalışmamakta, Avrupa çapında veya uluslararası düzeyde yürütülen bazı kampanyaların bildirilerine destek olmaktadır.

13. *STK'lar/sendikalar İngilizce dilinde çalışma yürütebiliyor mu?*

Yabancı dil eğitimi ve bilgisinin yeterli düzeyde olmamasından dolayı sadece kısıtlı sayıda STK belli bir İngilizce düzeyi gerektiren projelere dâhil olabilmekte ve yurtdışındaki STK'larla bilgi alışverişine girebilmektedir. Sadece çok az sayıda insan hakları örgütü İngilizce çalışmalar düzenlemektedir. Roman STK'ları yeterli seviyede İngilizce bilgisine sahip değildir ve bu durum da bu kuruluşların uluslararası işbirliği ve hibe programlarının dışında kalmalarına sebep olmaktadır. LGBTT örgütleri İngilizce dilinde çalışma yürütmek konusunda görece daha iyi durumdadır, bu kuruluşlar bu sayede uluslararası örgütlerle ortaklıklar kurmakta ve mesajlarını uluslararası platformlara taşıma şansına erişmektedirler. Gayrimüslim azınlık vakıfları ve belli bazı din/inanç veya ırk/etnik köken temelli çalışan gruplar da İngilizce dilinde çalışmalar yürütmektedirler.

Sendikaların bazıları kurmuş oldukları uluslararası ilişkilerden dolayı İngilizce dilinde çalışabilmektedir, fakat çoğu bu kapasiteye sahip değildir.

2 Ayrımcılık yasağı ile ilgili ulusal düzenlemeler

2.1 Direktiflerin iç hukuka aktarılması

Türkiye AB üyesi olmadığı için, 2000/43/EC ve 2000/78/EC sayılı Konsey Direktifleri iç hukuka henüz aktarılmamıştır. Ancak, Türkiye aday ülke statüsü kazandıktan hemen sonra, AB müktesebatı ile iç hukukun uyumlu hale getirilmesi noktasında Direktifleri de içeren birçok alanda adım atmıştır. Son yıllarda ise direktiflere uyum noktasında neredeyse hiçbir adım atılmamıştır.

Anayasa, Ceza Kanunu, İş Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Özürlüler Hakkında Kanun gibi birçok yasal düzenleme eşitlik ve/veya ayrımcılık yasağı ile ilgili hükümler içermektedir; ancak ayrımcılık yasağına dair başlı başına özel bir kanun bulunmamaktadır.² Anayasa'nın 10. maddesinin ilk fıkrasına göre "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." Anayasa Mahkemesi madde metninde geçen "benzeri sebeplerle" ifadesinin kapsamını bugüne kadar madde metninde yer alamayan ayrımcılık temellerini de içerecek şekilde yorumlamamıştır. Mahkeme, önüne gelen talebin "benzeri sebepler" kapsamında olup olmadığına dair bir inceleme yapmamış, doğrudan ve sadece kanun önünde eşitlik ilkesinin ihlal edilip edilmediği konusunu karara bağlamıştır. 10. maddenin son paragrafı, tüm devlet organlarına ve idari makamlara bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etme yükümlülüğü getirmiştir. Başka bir ifade ile maddenin konu bakımından kapsamına ilişkin bir sınırlama söz konusu değildir. Anayasa'nın 10. maddesinde 2004 yılında yapılan değişiklikle, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları belirtilmiş ve devlete bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlama yükümlülüğü getirilmiştir. Aynı maddeye 2010 yılında yeni bir paragraf eklenmiş ve devletin çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alacağı tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı düzenlenmiştir. Bu paragraf, toplumun bazı kesimlerinin karşı karşıya kaldıkları dezavantajların yükünü hafifletmeye ve bir koruma sağlamaya yönelmekle birlikte, devlete geçici ve sürekli olumlu eylemler benimseme yükümlülüğü yüklenmemektedir. Paragraf sadece bu tür eylemlerin bir koruyucu tedbir olarak benimsenmesine hukuki zemin sağlamaktadır. Başka bir ifade ile Direktiflerle büyük ölçüde uyumlu biçimde olumlu eylemlere sadece izin verilmiştir. Anayasa'nın 70. maddesine göre her Türk vatandaşı, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir ve hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinin konu bakımından kapsamı ise sınırlıdır. Eğer bir kişi kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, özürlülük, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak: (i) Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engellerse veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hallerden

² Ulusal mevzuat ağırlıklı olarak "özürlü" kavramını kullanmaktadır. Bu çalışmada, mevzuattan bahsedilen hallerde "özürlü" kavramı muhafaza edilmekte; diğer hallerde uluslararası hukukta da yerleşik olarak benimsenen ve tercih edilen "engelli" kavramı kullanılmaktadır.

birine bağlarsa; (ii) besin maddelerini vermezse veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddederse; (iii) bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engellerse, bu kişi hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir. Etnik köken, yaş ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılık Türk Ceza Kanunu'nda ayrımcılığın yasaklandığı nedenler arasında sayılmamıştır. Her ne kadar madde metni hangi temellere dayalı olarak ayrımcılık yapılamayacağına dair açık uçlu bir ifadeye yer vermişse de, ceza hukukunun temel ilkelerinden olan kıyas yasağı ve kanunsuz suç veya ceza olamayacağına dair kanunilik ilkesi, açıkça belirtilmemiş diğer temellere dayalı ayrımcılığın madde kapsamında düşünülmesi olanağını ortadan kaldırmaktadır. İstihdama ilişkin olarak ise, madde metni sadece kişinin işe alınması veya alınmaması bakımından ayrımcılığı yasaklamaktadır. Çalışma şartları, ücret, mesleki rehberlik, mesleki eğitim, ileri mesleki eğitim, meslek içi eğitim, işten çıkarılma ve çalışanların ya da işverenlerin kurdukları örgütlere üyelik gibi konuları içermemektedir. Madde kamuya arz edilmiş hizmetlere dair düzenleme içerdiğinden dolayı sosyal koruma, sosyal yardımlar ve eğitim konularının da ayrımcılık yasağı kapsamında olduğu söylenebilir. Madde ayrıca hizmetlere erişim ve sunumu da içermektedir. Mallara erişim konusunda ise sadece besin maddelerine gönderme yapmaktadır. Barınma ile ilgili herhangi bir düzenleme ise bulunmamaktadır.

İş Kanunu, ancak istihdam ilişkisi kurulduktan sonra uygulama alanı bulabilmektedir. Kanunun 5. maddesi istihdam ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Aynı madde aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmayacağını da düzenlemektedir. Eğer işveren bu maddede yer alan yükümlülüklerini yerine getirmezse çalışan kişi dört aylık ücreti tutarına kadar tazminat talep edebilmektedir. Kişi ayrıca, İş Kanunu'nun "Feshin geçerli sebebe dayandırılması" başlıklı ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenlerle iş sözleşmesinin feshinin geçerli bir fesih oluşturmayacağına dair 18. maddesi kapsamında mahrum kaldığı diğer haklarını da talep edebilir. Madde metni "yaş", "cinsel yönelim" ve "engellilik" konularına özel olarak yer vermemiş olsa da, bunlar madde metninde yer alan "benzeri sebepler" kapsamında değerlendirilebilir.

Kanunun 21. maddesine göre "işverence geçerli sebep gösterilmediği veya gösterilen sebebin geçerli olmadığı mahkemece veya özel hakem tarafından tespit edilerek feshin geçersizliğine karar verildiğinde, işveren, işçiyi bir ay içinde işe başlatmak zorundadır. İşçiyi başvurusu üzerine işveren bir ay içinde işe başlatmaz ise, işçiye en az dört aylık ve en çok sekiz aylık ücreti tutarında tazminat ödemekle yükümlü olur. Mahkeme veya özel hakem feshin geçersizliğine karar verdiğinde, işçinin işe başlatılmaması halinde ödenecek tazminat miktarını da belirler."

Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesi, devlet memurlarının görevini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı yapması durumunda, bir yıldan üç yıla kadar kademe ilerleme cezasına çarptırılabilirliğini düzenlemiştir. Bu maddenin konu bakımından kapsamı sınırlı

değildir. Ancak, etnik köken, yaş, cinsel yönelim ve engellilik konularında ayrımcılık açıkça yasaklanmamıştır.

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesi eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açık olduğunu düzenlemiştir.

Özürllüler Hakkında Kanun'un 14. maddesi istihdam ilişkisi kurulmadan önceki dönem için de geçerli olacak şekilde engellilere karşı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Bu maddeye göre, işe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde engellilerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz ve çalışan engellilerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, engellilik haliyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz. Aynı madde "çalışan veya iş başvurusunda bulunan özürllülerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması"nın zorunlu olduğunu belirtmektedir. Aynı Kanun'un 13. maddesi engellilerin yeteneklerine göre mesleğini seçme ve mesleki eğitime ve mesleki rehabilitasyona erişim hakkını tanımaktadır.

Yukarıda belirtilen maddeler kısa ve soyut niteliktedir. Direktif metinleri ile karşılaştırıldığında bir dizi boşluk göze çarpmaktadır. İlk olarak, doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın tanımları hiçbir kanunda yer almamıştır. Doğrudan ayrımcılığa dair düzenlemeler etnik köken, yaş, engellilik ve cinsel yönelimi açıkça içermemektedir. Dolaylı ayrımcılık İş Kanunu'nda yer alan cinsiyet ve hamilelik halleri haricinde açıkça yasaklanmamıştır. Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık tanımlanmadığı gibi, ayrımcılık yasağının istisnalarının ne olduğu da düzenlenmemiştir.

Yasal düzenlemeler tacizi ayrımcılığın bir türü olarak tanımlamamıştır. İş Kanunu'nun 24. maddesine göre işveren işçinin veya ailesi üyelerinden birinin şeref ve namusuna dokunacak şekilde sözler söyler, davranışlarda bulunursa veya işçiye cinsel tacizde bulunursa; işveren işçiye veya ailesi üyelerinden birine karşı sataşmada bulunur veya gözdağı verirse yahut işçiye veya ailesi üyelerinden birini kanuna karşı davranışa özendirir, kışkırtır, sürükler yahut işçiye ve ailesi üyelerinden birine karşı hapsi gerektiren bir suç işlerse yahut işçi hakkında şeref ve haysiyet kırıcı asılsız ağır isnat veya ithamlarda bulunursa ve işçinin diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından işyerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemler alınmazsa, işçi, iş sözleşmesini sürenin bitiminden önce veya bildirim süresini beklemeksizin feshedebilmektedir. Ceza Kanunu düzenlemesi sadece cinsel tacizi yasaklamaktadır. Devlet Memurları Kanunu'nda taciz ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Yukarıda belirtilen yasaların hiç birinde ayrımcılık yapılmasına dair talimat verilmesini açıkça yasaklayan bir düzenleme bulunmamaktadır. Mağdur duruma düşürme (*victimization*) ise son derece sınırlı bir kapsamda yasaklanmıştır. İş Kanunu'nun 18. maddesine göre "mevzuattan veya sözleşmeden doğan haklarını takip için işveren

aleyhine idari veya adli makamlara başvurmak veya bu hususta başlatılmış sürece katılmak fesih için geçerli bir sebep oluşturmaz.” Devlet memurları açısından bu bağlamda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Etnik veya irksal köken, yaş, din veya cinsel yönelimle bağlantılı dezavantajlı gruplara yönelik önleyici veya tazmin edici herhangi bir olumlu eylem içeren hüküm de bulunmamaktadır. Engellilerin bu açıdan farklılık arz ettiği söylenebilir. Özel sektörde, (elli veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde), çalışanların %4’ünün engellilerden oluşması gerekmektedir. Bu oran kamu sektöründe %3 olarak düzenlenmiştir.

İspat yükünün yer değiştirmesi bağlamında, İş Kanunu’nda özel bir hüküm bulunmaktadır. İş Kanunu’nun 5. maddesine göre, işverenin madde metninde yasaklanan temellere dayalı olarak ayrımcı davrandığını işçi ispat etmekle yükümlüdür. Ancak, işçi bir ihlalin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda, ispat yükü yer değiştirmekte ve işverene geçmektedir. Kanun’un 20. maddesine göre feshin geçerli bir sebebe dayandığını ispat yükümlülüğü işverene aittir ve işçi, feshin başka bir sebebe dayandığını iddia ettiği takdirde, bu iddiasını ispatla yükümlüdür. Eğer işçi feshin ayrımcılığa dayalı olarak gerçekleştiğini iddia ederse, bu iddiayı işçi ispatlamakla yükümlüdür. Diğer ilgili yasalarda (İdari Yargılama Usul Kanunu da dâhil olmak üzere) ispat yükünün paylaşılması ya da yer değiştirmesi ile ilgili düzenlemeler bulunmamaktadır. Devlet Memurları Kanunu ispat yükü ile ilgili bir düzenleme içermemektedir ve bu durum genel kuralların uygulanacağı anlamına gelmektedir. Özürllüler Hakkında Kanun da ispat yükü ile ilgili bir düzenleme içermemektedir.

Gerek kamuda, gerekse özel sektörde, işverenler engellilere makul uyumlaştırma (*reasonable accommodation*) sunma yükümlülüğü altındadır.

Mesleki eğitim, meslek içi eğitim, mesleki rehberlik, ileri mesleki eğitim ile ilgili düzenlemelerde ırk, etnik köken, yaş, din veya cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa dair herhangi bir gönderme bulunmamaktadır.

Türkiye’de serbest meslek mensupları ve bir çalışma ilişkisinde yer alan kişiler, yargı organları önünde meslek örgütleri ve sendikalar tarafından temsil edilebilmekle birlikte, idari organlar önünde bu mümkün değildir.

Ayrıca, sendikalar ve meslek örgütlerinin aksine, dernekler sadece kendi üyelerinin menfaatleri ile ilgili davaları açabilmektedir; ancak, üyelerinin yargı ve idari organlarına yaptıkları bireysel başvurularda, üyelerini temsil etmeleri mümkün değildir.

Türkiye’de istihdam alanını düzenleyen yasal düzenlemelerden bir diğeri, 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’dur. Kanun’un 31. maddesinde işverenin, bir sendikaya üye olan işçilerle sendika üyesi olmayan işçiler veya ayrı sendikalara üye olan işçiler arasında, işin sevk ve dağıtımında, işçinin mesleki ilerlemesinde, işçinin ücret, ikramiye ve

primlerinde, sosyal yardım ve disiplin hükümlerinde ve diğer hususlara ilişkin hükümlerin uygulanması veya çalıştırmaya son verilmesi bakımından herhangi bir ayırım yapamayacağı düzenlenmiştir. Kanun'un 20. maddesine göre, on altı yaşını doldurmuş olup, Sendikalar Kanunu'na göre işçi sayılanlar, işçi sendikalarına üye olabilirler. Aynı maddeye göre, on altı yaşını doldurmamış olanların üyeliği kanuni temsilcilerinin yazılı iznine bağlıdır.

Son olarak, ayrımcılığı açıkça yasaklayan az sayıdaki hükmün ihlali halinde uygulanacak yaptırımlar da etkili, orantılı ve caydırıcı olmaktan uzaktır. Ceza Kanunu ve İş Kanunu haricinde verili hükümlerin ihlal edildiği durumlarda hangi yaptırımların söz konusu olacağı dahi açıkça belirtilmemiştir.

Direktifler henüz iç hukuka aktarılmadığı için, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konu ile ilgili bir tartışma yaşanmamıştır. Ayrımcılık konusu kamuoyunun gündeminde olmadığı için konu kamuoyu tarafından da tartışılmamaktadır. Direktifler az sayıda kişi tarafından bilinmektedir. Ancak STK'lar ayrımcılık ile ilgili eğitimlerinde Türk mevzuatında yaşanan sorunları vurgulamak için Direktiflere gönderme yapmaktadır.

Türkiye'de ayrımcılık iddiaları ile ilgili çalışan özel bir kurum ya da organ bulunmamaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ombudsmanlık kurumu oluşturulmaya yönelik olarak "Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu" kabul edilmiş olmakla birlikte, Cumhurbaşkanlığı tarafından Kanun'un Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesi'ne açılan dava sonucunda kanun iptal edilmiştir. Bu kanun yerine yeni bir kanun tasarısı hazırlanmış ve TBMM'ye sunulmuştur.³ Ancak her durumda, bu kurum bir eşitlik kurumu olarak değil, genel yetkilere sahip bir kurum olarak tasarlanmıştır. Kanun'a göre, kamu denetçiliğinin ayrı bir yasal statüsü ve bütçesi olacak ve bir ilâ on kamu denetçisi görev yapabilecektir. İdari organların icrai ve ihmali eylemleri ile ilgili şikâyetlere dayalı olarak kurum konuyu araştırabilecek ve idari organlara önerilerde bulunabilecektir. Yine Kanun'a göre hiçbir organ, makam, merci veya kişi, baş denetçiye ve denetçilere görevleriyle ilgili olarak emir ve talimat veremeyecek, genelge gönderemeyecek, tavsiye ve telkinde bulunamayacaktır. Hem gerçek hem de tüzel kişiler kuruma başvuru yapma hakkına sahiptir. Yabancılar için kuruma başvuru, ancak karşılıklılık ilkesi çerçevesinde mümkün olabilecektir. Başvurucu ismini, soy ismini, imzasını ve iş veya ev adresini veya tüzel kişiler söz konusu olduğunda isim, adres ve yetkili kişinin imzasını içerecek şekilde, yazılı ve Türkçe olarak başvurmak zorundadır. Başvurular herhangi bir ücrete tabi değildir ve ilgili valilik ve kaymakamlıklara yapılabilecektir. Başvurular icrai veya ihmali fiilin ardından 90 günlük süre içerisinde gerçekleştirilmek zorundadır. Kurumun inceleme ve araştırma konusu ile ilgili olarak istediği bilgi ve belgelerin hükümet organlarınca, bu isteğin tebliğ edildiği tarihten itibaren otuz gün içinde verilmesi zorunludur. Devlet sırrı veya ticarî sır niteliğindeki bilgi ve belgeler bu kapsam dışında tutulmuştur. Ayrımcılıkla mücadelede işlevli olabilecek bir diğer kurum ise İnsan Hakları Kurumu'dur. Bu kurumun oluşturulmasına yönelik İnsan Hakları Kurumu Kanun

³ Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu Tasarısı, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0991.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

Tasarısı TBMM'ye sevk edilmiş durumdadır.⁴ Kurum'un Başbakanlığa bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip ve özel bütçeli olması öngörülmektedir. Kurum'un oluşturulması ile Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'nın lağvedilmesi planlanmaktadır. Kurum'un görev ve yetkileri arasında insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek, sorunların çözüme kavuşturulması doğrultusunda çalışmalar yapmak, şikâyet ve başvuruları incelemek, araştırmak ve bunların sonuçlarını takip etmek, insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine ve ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak sayılmıştır. Tasarı'nın 3. maddesinde Kurum'un karar organı olarak bir Türkiye İnsan Hakları Kurulu oluşturulması düşünülmektedir. Tasarı'nın 6. maddesinde Kurum kapsamında oluşturulacak birimlere yer verilmiştir. Bu birimler arasında İhlal İddialarını İnceleme Birimi de yer almaktadır. Birim'in görevi, her türlü insan hakları ihlali iddialarını başvuru üzerine veya re'sen incelemek, araştırmak, değerlendirmek, bunların sonuçlarını ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara bildirmek ve takip etmek, sorumlu bulunanlar hakkında yasal işlemlerin başlatılması için girişimde bulunmak olarak belirtilmiştir. Kurum'un Paris İlkeleri ile uyum sağlanması noktasında yürütme organından özerk ve bağımsız faaliyet yürütmesinin sağlanması gerekmektedir. Yürütme organının faaliyetlerinin insan hakları ihlallerinin en önemli kaynaklarından biri olduğu düşünüldüğünde Kurum'un bağımsızlığı daha da önem kazanmaktadır. Ancak Kurum üyelerinin atanma usulü, Kurum'un Başbakanlığa bağlı olması ve Kurul üyelerine güvence sağlanmaması, bağımsızlık ve özerklik konusunda sıkıntılar yaşanmasına neden olabileceğinden, insan hakları ihlallerinin etkili bir şekilde soruşturulması bakımından da sorun yaratabilecek hususlardır.

İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından 2010 yılı başında "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı" başlığını taşıyan bir yasa tasarısı taslağı hazırlanmıştır. İlgili taslak Türkiye'de ayrımcılıkla mücadele anlamında bugüne kadar ortaya çıkan en önemli taslaktır. Taslağın ilk 7 maddesinde Kanun'un amaç ve kapsamı, ayrımcılık yasağı ile ilgili tanımlar, ayrımcılık türleri ve devletin yükümlülükleri ve ayrımcılığın yasaklandığı alanlar ve istisnaları yer almaktadır. Taslakta yer alan bu düzenlemeler uluslararası hukukta ortaya çıkan standartlara büyük ölçüde uyum sağlamış durumdadır. Söz konusu taslak, 2010 Mart ayında bazı üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla paylaşılmış ve taslağa ilişkin görüşleri sorulmuştur. Bu yaklaşım, yasama süreçlerinin demokratikleşmesi yönünde önemli bir gelişmedir. Ancak, süreç içerisinde olumsuz bir gelişme de olmuştur. Tasarı taslağının görüş için paylaşılan halinde "cinsel kimlik" tanımı yapılmış ve cinsel kimliğe dayalı ayrımcılık açıkça yasaklanmışken, daha sonra cinsel kimlik ifadesi taslaktan tümüyle çıkartılmıştır. Oysa Türkiye, taslaktaki bu geri adımdan bir süre önce, Birleşmiş Milletler'de yeni ihdas edilen bir denetim mekanizması olan Evrensel Dönemsel Gözden Geçirme (*Universal Periodic Review*) kapsamında sunduğu raporda, hazırlanmakta olan yasanın cinsel kimliğe dayalı ayrımcılığı da yasaklandığına vurgu yapmıştır.⁵ Yine taslakta yer alan tanımlar, getirilen

⁴ Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu Tasarısı, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0804.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

⁵ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/144/95/PDF/G1014495.pdf?OpenElement>, para. 14 (Erişim: 31.07.2011).

yükümlülükler ve hangi alanlarda ayrımcılığın yasaklandığına dair düzenlemeler eksiklikler taşımakla birlikte oldukça kapsamlı gözükmektedir. Taslağın 11. maddesi ile Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu kurulması öngörülmektedir ve ayrımcılıkla mücadele alanında bir kurulun oluşturulması oldukça olumlu bir adımdır. Kurul'un emir ve talimat almaması, idari ve mali özerliğe sahip olacağına belirtilmesi de aynı şekilde önemli düzenlemelerdir. Ancak bağımsızlık ve özerkliğin sağlanması açısından Kurul üyelerine bir dizi ayrıcalık ve dokunulmazlığın sağlanması daha uygun gözükmektedir. Bu konu Kurul'un bağımsız ve etkili bir biçimde faaliyet yürütmesi için oldukça önem taşımaktadır. Ayrıca maddede, Kurul'un yukarıda belirtilen İnsan hakları Kurumu'nda olduğu gibi Başbakanlığa bağlı olması öngörülmektedir. Bu anlamda bağımsızlık ve özerklik konularında yukarıda İnsan Hakları Kurumu ile ilgili getirilen eleştiriler Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu için de geçerli gözükmektedir.

Türkiye Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye taraftır. Bu sözleşmelerle ilgili taraf devlet raporları sunulmuştur. Ancak, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile ilgili taraf devlet raporu henüz değerlendirilmemiştir.

Türkiye, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne sırasıyla 1990, 1997, 2005 ve 2009 yıllarında dört rapor sunmuştur. Komite bu raporlara dair değerlendirmelerinde diğer hususlar yanında, kadın ve erkek arasında eşitlik ilkesinin uygulanmasını denetleyecek bir mekanizmanın eksikliğini tespit etmiş; "ayrımcılığın Türklerin mizacına yabancı olduğu" iddiasını tatmin edici bulmamış; üst mevkilerde kadınların sayısının düşük olmasına dair yapılan "isteksizlik" şeklindeki açıklamadan endişe duymuş; kadın haklarına dair ilgisizliğin sadece dilsel problemlerle açıklanmasını yetersiz bulmuştur. Komite ayrıca Sözleşme kapsamındaki bütün alanlarda, özellikle de kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar, etnik azınlıklar, genç kadınlar ve cezaevlerinde bulunan kadınlar gibi mağdur olma potansiyeli taşıyan kadınlar açısından ulusal mekanizmalar ve ilgili bakanlıkların bütüncül ve sistematik yaklaşımlarının bulunmamasından endişe duyduğunu belirtmiştir. Komite ayrımcılığa uğrayan Kürt kadınlarının durumlarının iyileştirilmesi ile ilgili hiçbir özel geçici tedbirin alınmamasından derin üzüntü duyduğunu iki kere ifade etmiştir. Komite ayrıca azınlıklara mensup kadınların durumlarının acilen denetlenmesini ve Sözleşme tarafından garanti altına alınan tüm yasal hakların güvence altına alınmasına yönelik sistematik çalışmaların yapılmasını tavsiye etmiştir. Komite, 2010 yılı Ağustos ayında yayımladığı Sonuç Gözlemleri'nde, Sözleşme'nin 1 ve 2. maddeleri gereğince kadına karşı ayrımcılığın ve çoklu ayrımcılığın açık bir tanımının yapıldığı ve ayrımcılığı hayatın tüm alanlarında yasaklayan kapsamlı bir ayrımcılık yasağı mevzuatı olmamasından duyduğu endişeyi ifade etmiştir.⁶

⁶ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/485/60/PDF/N1048560.pdf?OpenElement>, para. 11 (Erişim: 31.07.2011).

Komite, kadınlar arasında okuryazar olmayanların oranının yüksekliği ve eğitim alanında okula devamsızlık ve kadın ve kız çocuklarının bitirme oranlarının düşüklüğü ile bu durumun şehir-kırsal, bölgesel ve etnik farklılıklara dayalı olarak giderek arttığı konusunda endişelerini belirtmiştir. Komite ayrıca, eğitim açısından kadınların ve kız çocukların geleneksel olarak kadınlara uygun olduğu düşünülen alanlarda yoğunlaşmasından ve bu durumun devam etmesinden ve özellikle teknik ve mesleki eğitim veren okullarda oldukça düşük oranda yer almalarından endişe duyduğunu ifade etmiştir. Komite kadınların meslek eğitimi ile ilgili seçimlerinden ve istihdam fırsatlarından kaynaklanan dezavantajlar konusunda da endişe duyduğunu ifade etmiştir. Komite, anadili Türkçe olmayan kadınların ve kız çocuklarının eğitime erişim ve eğitimde başarıları açısından çoklu ayrımcılık biçimleriyle yüz yüze kaldıklarını belirtmiştir. Komite ayrıca, başörtüsü takılmasına ilişkin yasakların kız çocukları ve kadınlar üzerindeki etkileri konusunda endişe duymaktadır. Komite, 2010 yılında yayımladığı Sonuç Gözlemlerinde, başörtüsü yasağının eğitim, istihdam, sağlık ve siyasi ve kamusal hayat üzerindeki etkilerine ilişkin bir araştırma yapılmasını ve Türkiye'nin araştırma sonuçları ile ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin olarak aldığı tedbirleri, bir sonraki rapora dâhil etmesini istemiştir. Komite, kalıplaşmış davranışların kız çocukların eğitiminde dezavantaj yaratmaya devam ettiğini vurgulamıştır.

İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Türkiye'nin 2007 yılında sunduğu taraf Devlet raporunu 2009 yılında değerlendirmiştir. Değerlendirmede, diğer hususların yanında, iç hukukta ırk ayrımcılığının tanımını içeren bir yasal düzenlemenin mevcut olmaması, Sözleşme'nin sadece Lozan Barış Antlaşması kapsamında azınlıklar olarak tanımlanan Ermeni, Rum ve Yahudi topluluklara uygulanması, Romanlara, Kürtlere ve gayrimüslim azınlıklara mensup kişilere yönelik saldırı ve tehdit içeren düşmanca tavır, münferit bazı düzenlemelerin varlığına karşın, Sözleşme'nin 5. maddesi ile koruma altına alınan tüm hakları kapsayan ayrıntılı bir ayrımcılık karşıtı mevzuatın olmaması, Roman/Çingene kökenli bireylerin özellikle eğitim, çalışma ve barınma alanlarında maruz kaldığı ayrımcılığın engellenmesi gerektiği, ayrımcılık vakalarında kullanılacak hukuki başvuru yollarının mevcudiyetine karşın bu yollara başvurulmaması, Sözleşme'de güvence altına alınan hakların uygulanmasını izleyecek bir ulusal insan hakları kurumunun oluşturulmaması konuları öne çıkmaktadır.⁷

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme Türkiye tarafından 23 Eylül 2003 tarihinde, 27. maddeye çekince konularak onaylanmıştır: "Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar." Tüm bu çekinceler eğitim hakkı ile ilgilidir ve özellikle anadilde eğitim hakkı ile ilgilidir. Türkiye Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol'e 2007 yılı Şubat ayında taraf olmuştur. Ancak, Sözleşme'nin 26. maddesine, bireysel başvuruların Sözleşme'de yer alan haklar

⁷ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/412/83/PDF/G0941283.pdf?OpenElement> (Erişim: 31.07.2011).

bakımından ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine dair iddialarla sınırlı olarak yapılmasına izin veren bir çekince konmuştur.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Türkiye'nin 2008 yılında sunduğu taraf Devlet raporu ile ilgili olarak 2011 yılında yaptığı değerlendirmede, ayrımcılık yasağı alanında temel ve genel nitelikte yasal düzenlemelerin olmaması; azınlık tanımının sınırlı olması; engellilerin mal ve hizmetlere erişimi önündeki engellerin giderilmemesi, makul uyumlaştırmanın yapılmaması, engelliler için istihdam alanında öngörülen kotanın uygulamaya geçirilmesi; göçmen işçiler, sığınmacılar ve mültecilerin mal ve hizmetlere erişiminde yaşanan sorunlar eleştiri konusu yapılmıştır.⁸

Türkiye Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye 4 Nisan 1995 yılında taraf olmuştur ancak "azınlık grubu veya bir yerli halka mensup çocukların dil gereksinimleri", "çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine saygı" ve "bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkı"nın içerdiği 17, 29 ve 30. maddelere çekince koymuştur. Bu çekinceye göre, "Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır".

Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye'nin 2001 yılında sunduğu raporla ilgili sonuç gözlemlerinde, 1923 Lozan Barış Antlaşması kapsamında tanınmayan azınlık gruplarına dâhil çocuklar, özellikle de Kürt kökenli çocuklar, engelli çocuklar, evlilik dışı doğan çocuklar, kız çocukları, mülteci ve sığınmacı çocuklar, yerinden edilmiş çocuklar ve güneydoğu ve kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar bakımından özellikle yeterli şekilde eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim bağlamında ayrımcılık yasağının tam olarak uygulanmamasından dolayı endişelerini ifade etmiştir. Komite Türkiye'ye ayrımcılığın önlenmesi ve ayrımcılıkla mücadele için uygun önlemlerin alınmasını tavsiye etmiştir. Komite ayrıca tüm çocukların, özellikle de yukarıda belirtilen mağdur olma potansiyeli taşıyan gruplara mensup çocukların, maruz kaldığı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik kapsamlı stratejiler geliştirilmesi için uygun ayrıştırılmış verilerin toplanmasını tavsiye etmiştir.⁹

Türkiye'de ayrımcılıkla ilgili istatistiksel veya niteliksel araştırma neredeyse hiç yoktur ve var olanlar toplumsal cinsiyete ve engelliliğe dayalı ayrımcılıkla sınırlıdır. Yine mevcut araştırmalar durumla ilgili ayrıntılı bir resim ortaya koymaktan uzaktır. Irk, etnik köken veya cinsel yönelime ve bunlara dayalı olarak ayrımcılıkla ilgili veri bulunmamaktadır. Ayrımcılık bilimsel araştırmalarla ortaya konulmadığı için Direktifler kapsamında olan ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik bir eylem planı bulunmamaktadır. Türkiye'de ayrımcılığın reddi oldukça yaygındır ve veri eksikliği bu

⁸ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/cescrs46.htm> (Erişim: 31.07.2011).

⁹ <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=CRC/C/15/Add.152&Lang=E> (Erişim: 31.07.2011).

durumun aksinin ispatını olanaksız hale getirmektedir. 1990'lı yıllarda İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan bir genelge ile Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (bugünkü Türkiye İstatistik Kurumu) bölgesel ve etnik kökene dayalı istatistik toplaması yasaklanmıştır. Günümüzde, devlet organları din ve etnik kökene dayalı olarak istatistiksel veri toplayamadıkları ve/veya yayımlayamadıkları için güncel bilgi bulunmamaktadır. Diğer temellerle ilgili veriler ya kamuya açık değildir ya da güncel değildir.

İstihdam ile ilgili istatistikler, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından toplanmaktadır.¹⁰ Veriler "İstihdam, İşsizlik ve Ücretler" başlığı altında toplanmaktadır. Veriler sadece cinsiyete dayalı olarak ayrıştırılmaktadır.

Ayrımcılıkla ilgili veriler sadece tüm illerde ve ilçelerde kurulu bulunan İnsan Hakları Kurulları üzerinden İnsan Hakları Başkanlığı tarafından yıllık olarak toplanmaktadır. Ayrımcılığı da içeren insan hakları ihlalleri derlenmektedir. Bu kurulların varlığı ve işlevleri ile ilgili olarak halk arasında genel bir bilgi eksikliği mevcut olduğundan başvurular sınırlı olmaktadır.

İnsan Hakları Başkanlığı'na ve kurullara ayrımcılık iddiasıyla ilgili olarak 2010 yılında 144 başvuru (toplam başvuru sayısının %1,6'sı), 2009 yılında 41 başvuru (toplam başvuru sayısının %1,6'sı), 2008 yılında 101 başvuru (toplam başvuru sayısının %1,9'u), 2007 yılında 42 başvuru (toplam başvuru sayısının %3,2'si), 2006 yılında 136 başvuru (toplam başvuru sayısının %6,6'sı), 2005 yılında 162 başvuru (toplam başvuru sayısının %7,2'si) ve 2004 yılında 110 başvuru (toplam başvuru sayısının %6,7'si) yapılmıştır. İnsan Hakları Başkanlığı tarafından yayımlanan istatistiklere bakıldığında, 2007 yılı öncesi dönemdeki istatistiklerin ayrımcılık iddiasının hangi temelde yapıldığına ya da hangi haklarla ilgili olduğuna dair herhangi bir bilgi içermediği, 2007 yılından başlanarak sınırlı da olsa ayrımcılık iddiasının neye ilişkin olduğuna dair bilgi sunulduğu görülmektedir.¹¹ Ancak, istikrarlı bir ayrıştırımdan bahsetmek mümkün değildir.

İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Türkiye'nin ilk raporuna ilişkin olarak 2009 yılında yayımladığı Sonuç Gözlemlerinde, Türkiye'nin etnik kompozisyonuna ilişkin ayrıştırılmış veri toplanmamasını endişe verici bulduğunu belirtmiştir. Zira bu konulardaki veriler, farklı etnik grupların ihtiyaçlarının ve ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığa karşı korunmadaki eksikliklerin tespitinin önkoşullarıdır.¹² İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun (ECRI) 2004 ve 2011 yıllarında Türkiye ile ilgili olarak yayımladığı raporlarda ise, ırkçı nedenlere bağlı şiddet olayları

¹⁰ <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim: 31.07.2011). İngilizce web sitesi için bakınız:

<http://www.turkstat.gov.tr> (Erişim: 31.07.2011).

¹¹ <http://www.ihb.gov.tr/RaporlarIstatistikler.aspx> (Erişim: 31.07.2011).

¹² <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/412/83/PDF/G0941283.pdf?OpenElement>, para.9 (Erişim: 31.07.2011).

ile ilgili herhangi bir resmi istatistiğin bulunmaması nedeniyle, ırkçılık ve ayrımcılıkla karşılaşanların gerçek sayısını bilmenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir.¹³

Hükümetin yukarıda aktarılan eleştirilere verdiği yanıtlar, her bir sözleşme bakımından hemen hemen aynıdır. Azınlıkların gayrimüslim azınlıklardan ibaret olmaması gerektiği yönündeki eleştiriler Lozan Antlaşması'na atıf yapılarak geçiştirilmekte, bunun bir devamı olarak ileri sürülen çekincelerin geri alınmasının söz konusu olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, mevcut halde mevzuatın ayrımcılığı yeterli kapsamda yasakladığı; tanımlardaki eksikliğin sorun olmadığı, zira Anayasa'nın 90. maddesine göre Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası sözleşmelerin kanun hükmünde olduğu; veri toplanmasının bizatihi kendisinin ayrımcılıkla ilgili sonuçlar yaratabileceği ve ulusal birlik çerçevesinde bireylerin etnik kökenlerine bakılmasının uygun olmayacağı gibi yanıtlar verilmektedir.

2.2 Usuller – Ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin yasal düzenlemelerin ihlalinin giderilmesine yönelik idari ve hukuki başvuru yolları

2.2.1 İstihdam ve meslekle ilgili olanlar- tüm ayrımcılık temelleri bakımından

Türkiye'de ayrımcılıkla ilgili davalar, uyuşmazlığın niteliğine bağlı olarak hukuk, ceza ve idare mahkemelerinde görülebilmektedir. Ayrımcılığa uğrayan mağdurlar 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 6100 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usul Kanunu çerçevesinde, genel hükümlere tabi olarak dava açabilmektedir. Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları ve/veya uzlaşma gibi onarıcı mekanizmalar ya mevcut değildir ya da özellikle ceza yargılamasında düzgün işlememektedir. Bu yüzden tek seçenek olarak iş yükü ağır olan, ağır işleyen ve etkisiz olan mahkemeler kalmaktadır. Resmi veya gayri resmi olarak ayrımcılık iddialarıyla ilgilenen bir kurum bulunmamaktadır ve ayrımcılıkla mücadele ile ilgili uzmanlaşmış ulusal bir kuruma ihtiyaç vardır.

Ayrımcılık ilk defa 2005 yılında Yeni Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi ile bir suç haline getirilmiştir. Ancak, ayrımcılıkla mücadelede ceza hukuku en uygun yol olarak kabul edilmemektedir. Kanunilik ve masumiyet karinesi ilkeleri gereğince söz konusu maddenin uygulanması pratik olarak mümkün gözükmemektedir. Her durumda, 122. maddenin kapsamı oldukça sınırlıdır.

Türkiye'de her ilde iş ilişkisiyle ilgili konularda uyuşmazlıkları çözmek üzere iş mahkemeleri kurulmuştur. İstihdamla ilgili ayrımcılık konusunda (İş Kanunu'nun 5. maddesi) herhangi bir hukuki çözüm için iş mahkemesinde dava açılması gerekmektedir. Ayrımcılığa dayalı olarak bir iş sözleşmesinin feshi halinde olası hukuki çareler, diğerleri yanında, işe iadenin sağlanması, yoksun kalınan ücretlerin ödenmesi, tazminat gibi çarelerden oluşmaktadır. İş mahkemesinde dava açmak için,

¹³ ECRI (2004), *Report on Turkey*, http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Turkey/Turkey_CBC_3.asp; ECRI (2011), *Report on Turkey*, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Turkey/TUR-CBC-IV-2011-005-ENG.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

bir iş ilişkisinin mevcut olmasının bir önkoşul olduğunu belirtmek gerekir ve işe alım sürecinde ayrımcılığa uğrayanlar iş mahkemelerine başvurma hakkına sahip değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi İş Kanunu'nun 20. maddesine göre, iş sözleşmesinin işveren tarafından feshi halinde, feshin geçerli bir sebebe dayandığını ispat etme yükümlülüğü işverene aittir. Eğer işçi feshin ayrımcılığa dayalı olarak gerçekleştiğini iddia ediyorsa, ispat yükü işçi üzerindedir.

İdari organların eylem ve işlemlerinin yargısal denetimi idare mahkemeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Anayasa'nın 125. maddesine göre "İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır" ve "İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür". Bu maddeden şu üç ilke ortaya çıkmaktadır: i) davalar belli süreler içerisinde açılmalıdır; ii) Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır; iii) idarî eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez. İdari işlemlerde, eğer idare mahkemesi tarafından bir hukuka aykırılık bulunursa idari işlemin iptaline ve/veya zararın tazminine karar verebilir. İdari eylemlerde tazminat söz konusu olmaktadır.

Devlet memurları söz konusu olduğunda, ayrımcılığa uğrayan kişi önce şikâyetle bulunmalı ve sonrasında idare mahkemesinde dava açmalıdır. İdare mahkemeleri, valiliklerin, kaymakamlıkların, yerel yönetim organlarının, bakanlıklara bağlı il müdürlüklerinin ve diğer kamu kuruluşlarının, geçici görevlendirme veya devlet memurlarına verilen disiplin cezaları, ücretler, izinler ve lojmanlar gibi konularda ortaya çıkan ayrımcı uygulamaları ile ilgili uyuşmazlıkları karara bağlar. Davacı, sadece tazminat isteyebileceği gibi, tazminatın yanında işlemin iptalini de talep edebilmektedir. Davacılar Danıştay'a temyizen başvurabilmektedir. İdari yargıda (hem ilk derece hem de Danıştay bakımından) ispat yükü ayrımcı işlem ya da eylemin mağduru üzerindedir.

Yetkililer, kanun önünde eşitlik ilkesinin uygulanmaması dolayısıyla mağdur olduğunu düşünen herkes için geçerli olan yargısal denetimin yeterliliği ve etkililiği açısından, Anayasanın 74. maddesi (dilekçe hakkı), 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılması Hakkında Kanun'un 7. maddesi ve 4857 sayılı İş Kanunu'nun 91. maddesinin ayrımcılık mağdurlarının hukuki korunmasını sağlayan etkili yasal hükümler olduğunu belirtmektedir.

Başvurularla ilgili olarak mevcut resmi kanallar dışında, özellikle arabuluculuk gibi hukuki uyuşmazlıkların çözülmesine yönelik "gayri resmi" yollar mevcut değildir. Ayrımcılığa uğrayan kişiler bakımından sendikalarca toplu pazarlık, dâhili şikâyet mekanizmaları, iş müfettişlerine yönlendirme gibi idari yollar mevcuttur. Türkiye'de herhangi bir eşitlik komisyonu, ombudsmanlık veya yerel konseyler gibi diğer yollar mevcut değildir ve Türk hukukuna göre "sınıf davası" (*class action*) açılması mümkün değildir.

Ayrımcılık mağdurları için başka bir seçenek de tüm il ve ilçelerde kurulu bulunan İnsan Hakları Kurullarına, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'na ve Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'na başvurmaktır. Hem

kurullar hem de iki komisyon istihdam alanında ayrımcılıkla ilgili şikâyetleri incelemekle yetkilidir. İnsan Hakları Kurulları, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu konu ile ilgili olarak eşit muamele hakkının ihlal edilip edilmediğine dair bir karar verebilmektedir; ancak bu kararlar icra edilebilir olmadığı gibi, hukuken bağlayıcı da değildir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan haklardan birinin ihlal edildiğini düşünen herkes, iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından altı aylık bir süre içerisinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurma olanağına sahiptir.

Genel olarak, ayrımcı muameleden kamu otoriteleri sorumlu olduğunda idare ve ceza mahkemeleri, bir özel hukuk kişisi söz konusu olduğunda ise hukuk ve ceza mahkemeleri yargı yetkisine sahiptir. Her ne kadar insan hakları konuları üzerine çalışan resmi olmayan kuruluşlar olsa da, ayrımcılıkla mücadele açısından resmi kurumlar ile STK'lar gibi resmi olmayan kuruluşlar arasında işbirliğini teşvik eden herhangi bir özel düzenleme bulunmamaktadır.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 4857 sayılı İş Kanunu ve 5378 sayılı Özürlüler Hakkında Kanun iş ilanları, işe alınmada uygulanan usuller, seçim kriterleri, koşullar, ücret, işyerinde ayrımcılık, kıyafet kuralları, çalışma saatleri, örneğin yarı zamanlı çalışanlar gibi ayrımcılığa uğradığı düşünülen gruplar, işyeri disiplin usulleri, terfi, ikramiye ve ek ödemeler, işten çıkarılma, sosyal güvenlik primleri, emekli aylıkları, ruhsat ve lisansların verilmesi, mesleki eğitime erişim ve cezaevlerinde mesleki eğitim alanlarına ilişkin olarak, hukuki ya da idari yollar öngörmektedir.

Eğer ayrımcı işlem ya da eylem, idari bir işlem ya da eylem ise, ayrımcılığa uğrayan mağdur, mahkemeye başvurmadan önce sorumlu idari makama başvurarak, zararının giderilmesine yönelik tazminat talebinde bulunmalıdır.

Engellilerin makul uyumlaştırmasının reddedildiği durumlarda, iş müfettişleri tarafından işverenlere idari para cezası kesilmektedir. Ancak, ne iş müfettişleri ne de iş mahkemeleri işverene makul uyumlaştırma yapma yönünde direktif verme yetkisine sahip değildir.

2.2.2 İstihdam veya meslekle ilgili olmayan alanlar – ırk ve etnik köken

Türkiye konuya ilişkin çoğu uluslararası sözleşmeye, eğitimle ilgili konular bağlamında çekince koymuştur. Bu çekinceler eğitim hakkı, azınlık hakları ve özellikle anadilde eğitim hakkı ile ilgilidir. Bu sebeple, Türkçe dışında başka bir dilde eğitim hakkı veya anne ve babaların kendi inançları doğrultusunda kendi çocuklarına dini ve ahlaki eğitim verme hakkı uluslararası sözleşmelerin kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca, Türkçe dışında bir dil konuşan kişilerin sayısını gösteren herhangi bir veri de mevcut değildir.

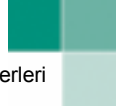
2008 yılında Türkiye çingenelerinin haklardan yararlanma bakımından hem hukuki hem de fiili durumunu ortaya koymak üzere hazırlanan ve saha araştırmalarını da içeren bir yayın, Roman/Çingene çocukların eğitimde oldukça dezavantajlı durumda olduklarını ortaya koymaktadır.¹⁴

Eğitimde ayrımcılıkla ilgili vakalarda genel hükümler uygulanmaktadır. Ayrımcı muamele bir idari makamın işlemi ile gerçekleşiyorsa, ayrımcılığa uğradığını iddia eden kişinin önce ilgili idari makama başvurması ve sonra işlemin iptali için idari mahkemelere başvurması gerekmektedir. Bu kişiler ayrıca tazminat talebinde de bulunabilmektedir. İdarenin eylemleri söz konusu olduğunda, mağdurlar için hem idari hem de cezai yollara başvuru mümkündür. Her ne kadar eğitim konusu Ceza Kanunu'nun 122. maddesinde açıkça düzenlenmiş olmasa da, bir kamu hizmeti olduğu için maddenin kapsamında değerlendirilmelidir. Yine özel okullar da madde içerisinde geçen "kamuya arz edilmiş bir hizmet" ifadesi nedeniyle madde kapsamı içerisinde. Milli Eğitim Temel Kanunu ırka dayalı ayrımcılığı yasakladığından, idari yollara başvuru ve idari çözüm mümkündür. Özel okullar da Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altında çalışmaktadır. Bu sebeple ayrımcılıkla ilgili vakalarda Milli Eğitim Bakanlığı'nın gerekli adımları atma yükümlülüğü söz konusudur. Mağdurlar ayrıca il ve ilçelerde bulunan İnsan Hakları Kurullarına başvurabilirler. Kurullara yapılan şikâyetlerin az bir bölümü eğitim ile ilgilidir. İnsan Hakları Başkanlığı tarafından yayınlanan istatistiklerde başvuruların nedeni ile ilgili sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bu sebeple eğitimde ayrımcılık iddialarının sayılarına ilişkin bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

Türkiye'de barınma hakkı bağlamında ayrımcılık, bir dizi uluslararası sözleşme tarafından yasaklandığı gibi, Anayasa da konut ve mülkiyet hakkını açık bir biçimde tanımaktadır. İskân Kanunu'nun 4. maddesi ve Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'un 21. maddesi değiştirilmiş ve "çingeneler" ile ilgili ayrımcı ifadeler kanun metninden çıkarılmıştır. 2008 yılında kabul edilen yeni Vakıflar Kanunu ile 1974 yılından sonra birçok taşınmazını kaybetmiş olan azınlık vakıflarına ait geçmişte el konulmuş olan taşınmazların iadesini amaçlanmaktadır. Toplu Konut İdaresi tarafından belediyeler ile işbirliği halinde yürütülen "kentsel dönüşüm" projeleri oldukça fazla eleştiriye uğramaktadır. Konu ile ilgili raporlar yenileme projelerinin Romanlar/Çingeneler için zorunlu tahliyeye dönüştüğünü belirtmektedir. Genellikle Kürt kökenli olan yerinden edilen kişilerle ilgili raporlar da dikkat çekmektedir.

Ceza Kanunu'nun 122. maddesi taşınmazların satılmasının veya devrinin engellenmesini yasaklamaktadır. Ancak bu madde sadece üçüncü kişilerin fiillerini yasaklamaktadır. Böylece, bir kişinin alıcının ırk veya etnik kimliğine dayalı olarak bir evi satmayı reddetmesi hali madde kapsamında değildir. Ayrıca kiracı-kiralayan ilişkilerinde ayrımcılığı yasaklayan bir düzenleme de mevcut değildir. Maddede kamu hizmetlerine bir gönderme olduğu için, sosyal koruma, sosyal yardımlar ve eğitim de

¹⁴ Bkz. *Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, 2008, İstanbul <http://www.errc.org/cms/upload/file/biz-buraday%C4%B1z!-t%C3%BCrkiye%E2%80%99de-romanlar-ayr%C4%B1mc%C4%B1-uygulamalar-ve-hak-m%C3%BCcadelesi.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

dâhil olmak üzere, tüm kamu hizmetlerinin madde kapsamında olduğu söylenebilir. 122. madde hem hizmetlere erişim hem de hizmetlerin arzını içermektedir. Madde, mallara erişim hakkında ise madde sadece besin maddelerine göndermede bulunmaktadır.

İdari yollara başvuru imkânı ve genel idari giderim yolları da mevcuttur.

2.2.3 Gerek istihdamla ilgili olan gerekse olmayan şikâyetler için farklı seçeneklerin varlığı

Bir eşitlik kurumunun yokluğunda, ayrımcılık vakaları ile ilgili iddialarda mağdurlar genel idari ve yasal yolları izlemek durumundadır. Mağdurun mahkemelerde dava açmak yerine dostane bir çözüme ulaşmayı tercih etmesi halinde, Türk hukukunda yer alan alternatif uyuşmazlık çözüm yolları oldukça sınırlıdır. Ceza yargılaması dışında davacı dava ile ilgili olguları ve kanıtları bizzat sunmak zorundadır ve kendi iddialarının doğruluğunu ispat etmelidir. Yargılama usulleri oldukça karmaşık olduğu için bir kişinin bir avukatın yardımından yararlanmaksızın bir davayı yürütmesi oldukça zordur.

Ayrımcılık mağdurları maddi zararlarının tazminini, yoksun kaldıkları kazancın giderimini veya duydukları elem ve acıdan dolayı manevi tazminat ya da bunların tamamını talep edebilmektedir. Ceza, hukuk veya idari yargılamaların paralel biçimde gerçekleşebilmesi mümkündür. Mağdurlar eş zamanlı olarak hukuk veya iş mahkemelerinde tazminat için dava açabilecekleri gibi, bir idari başvuru ya da ceza soruşturması için şikâyette de bulunabilir.

Yargı yoluna başvurulmasının avantajı mağdurların tazminata erişimi için öngörülen tek yol olmasıdır. İdari yargı yoluna başvurulmasından önce mağdurun ilk olarak ilgili idari makama başvurması ve zararın tazminini talep etmesi gerekmektedir.

Bazı durumlarda başvuru süreleri oldukça kısadır. Örneğin bir iş sözleşmesi eğer ayrımcı bir temelde feshedilmişse, fesih tarihinden itibaren 30 gün içerisinde iş mahkemesine başvurulması gerekmektedir.

Ayrımcılığa dayalı bir feshin söz konusu olduğu durumlarda, iş mahkemeleri işe iadeye karar verebilmektedirler. Bu özel yasal yol 4857 sayılı İş Kanunu tarafından öngörülmüştür.

Davacının avukat tutmak için yeterli geliri bulunmadığı durumlarda hukuken temsil edilmesi için adli yardım olanağı mevcuttur.

Yeterli mali ve insan kaynağının yokluğunda STK'lar ve sendikaların bir mağduru destekleme yönünde karar almadan önce yapılacak yasal başvurunun kanunlarda yer alan süreler içerisinde yapılıp yapılmadığının tespit edilmesinden başlayarak bir dizi etmeni göz önünde tutması gerekmektedir. STK'ların ve sendikaların ayrımcılık

mağdurlarını destekleme noktasında mali olanakları sınırlıdır ve hukuki yardım sunarken önceliklerini belirlemek durumundadırlar.

2.2.4 Her bir giderim mekanizması için karşılanması gereken teknik usul şartları nelerdir?

İzlenen hukuki yola bağlı olarak farklı başvuru süreleri söz konusudur. Hukuk mahkemelerinde davacı zararını ispat etmek zorundadır ve tazminatın miktarı hâkim tarafından tayin edilmektedir. Hukuk davaları açısından ayrımcılığın ve bundan sorumlu kişinin davacı tarafından öğrenilmesinden itibaren bir yıl içerisinde davanın açılması gerekmektedir. Her durumda davacının ayrımcılığın gerçekleşmesinden itibaren 10 yıl içerisinde davayı açması gerekmektedir.

İdare mahkemelerinde bir davanın açılmasından önce mağdurun ilgili idari makama başvurması ve tazminat talep etmesi gerekmektedir. İdari makamın talebi reddettiği günden itibaren 60 günlük dava açma süresi işlemeye başlamaktadır. Eğer idari makam taleple ilgili olarak 60 gün içerisinde bir cevap vermezse mağdurun idare mahkemesinde dava açması için, bir 60 günlük süre daha söz konusudur. Zararla ilgili ispat yükü davacı üzerindedir. İdari davalar, davacının olaydan haberi olmasının ardından bir yıl içerisinde ve her durumda olay gerçekleştikten sonra beş yıl içerisinde açılmalıdır. Eğer olay idarenin bir eylemi değil bir işlemi sonucunda gerçekleşiyorsa başvuru süresi yine 60 gündür. Bu durumda başvuru ilgili idari makama başvuru yapılmadan önce doğrudan mahkemeye yapılabilmektedir. İdare mahkemelerinin tanık dinlemesi mümkün değildir ve doya üzerinden yargılama yapılmaktadır.

Belgelerin noter onaylı olması gerekip gerekmediği, yeminli ifadeler, belgelerin asıllarının ibrazının gerekip gerekmediği, suretlerinin veya onaylı suretlerinin ibrazının yeterli olup olmadığı vs. gibi şekle ilişkin hususlar, davanın türüne göre değişmektedir. İş mahkemelerinde ispat yükünün yer değiştirmesine bağlı olarak, “tam ispatı sağlamayan ancak iddia için yeterli dayanağı tesis eden” deliller de mahkemelere sunulabilmektedir.

STK’lar, sendikalar ve danışmanlık hizmeti veren diğer kurumlardan bazıları

- Alevi Bektaşî Federasyonu, www.alevifederasyonu.org.tr
- Avrupa Alevi Dernekleri Federasyonu, www.alevi.com
- Avrupa Roman Hakları Merkezi, www.errc.org
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği-Türkiye, www.unhcr.org.tr
- Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, www.spf.boun.edu.tr
- Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, www.edrom.org.tr
- Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, www.egitimsen.org.tr
- Fiziksel Engelliler Vakfı, www.engelliler.com
- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, www.hacibektasvakfi.web.tr
- Helsinki Yurttaşlar Derneği, www.hyd.org.tr

- İnsan Hakları Derneği, www.ihd.org.tr
- İnsan Hakları Gündemi Derneği, www.rightsagenda.org
- İnsan Hakları Araştırmaları Derneği, www.ihad.org.tr
- İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, www.ikgv.org
- İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Merkezi, <http://goc.bilgi.edu.tr>
- İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>
- Kafkas Dernekleri Federasyonu, <http://kafkasfederasyonu.org>
- Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği, www.kaosgl.com
- Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı, www.mirekoc.com
- Lambdaistanbul LGBTT Dayanışma Derneği, www.lambdaistanbul.org
- İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği, www.mazlumder.org
- Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, www.ses.org.tr
- Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, www.tohav.org
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı, www.tihv.org.tr
- Türkiye Sakatlar Derneği, www.tsd.org.tr
- Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, www.amnesty.org.tr
- Uluslararası Göç Örgütü-Türkiye, www.countertrafficking.org

2.2.5 Farklı usullere erişimin sağlanması için ulusal düzeyde ne tür destek mekanizmaları bulunmaktadır ve engellerin aşılabilmesi için neler yapılabilir?

2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile sendikalar, üyelerini yargı organları önünde temsil etme konusunda yetkilendirilmiştir. Türk hukukunda derneklerin, örgütlerin veya diğer tüzel kişilerin meşru bir amaçla ayrımcılık mağdurları adına veya onlara destek amacıyla yargısal veya idari usullerde yer alması tümüyle güvence altına alınmamıştır. Bu durumun istisnası sendikalar, tüketici hakları dernekleri ve çevrenin korunması için çalışan derneklerdir. Bu nedenle uzmanlaşmış STK'ların dava açmaları mümkün değildir. STK'lar sadece hukuki yardımda bulunabilmekte ve sınırlı mali imkânları ve profesyonellik konusundaki eksiklikleri nedeniyle tüm vakalarla ilgilenememektedirler.

Türk hukukuna göre tarafların mahkemede avukatla temsil edilmesi zorunlu tutulmamıştır. Hukuk, ceza ve idari davalarda ücretsiz adli yardımdan yararlanma hakkı 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nda düzenlenmiştir ve barolar tarafından oluşturulan adli yardım büroları tarafından sunulmaktadır. Masraflar Maliye Bakanlığı tarafından geri ödenmektedir; ancak ödeneklerin oldukça düşük olmasından dolayı, az sayıda kişi ücretsiz adli yardıma erişebilmektedir ve adli yardım bürolarına az sayıda başvuru gelmektedir. Yeterli ödeneğin olmaması ve düşük ücret yüzünden çoğu avukat adli yardım hizmetlerinde çalışmamaktadır. Mağdurlar ve genel olarak kamuoyu, özellikle de en dezavantajlı gruplar haklarını veya olası yasal yolları bilmemektedir.

Hukuk ve idari yargılamalarda mağdurların avukat tutacak maddi durumları olmadığını ve hukuki temsilin adaletin menfaatine hizmet edeceğini ortaya koymaları gerekmektedir. Bazı STK'ların *pro bono* ağı kurulmasına yönelik teşebbüsleri söz konusudur; ancak şu ana kadar hukuki yardım açısından önemli bir düzeye ulaştığını söylemek güçtür.

Ayrımcılık Türk yargı organları açısından yeni bir kavramdır ve genellikle mahkemeler önüne cinsiyet ayrımcılığı bağlamında gelmektedir. Yüksek mahkemelerin kadın ve erkek arasında eşitlik bağlamında önemli kararları söz konusudur. Irk, cinsel yönelim, din ve inanç gibi temeller yargı organları için yabancı kavramlardır.

Kolluk güçleri, Cumhuriyet savcılarını ve hâkimlerin ayrımcılık yasağına dair yasal düzenlemeler konusunda anlayış ve uzmanlık eksikliği bulunmaktadır. Hemen hemen tüm şehirlerde adliye binası bulunmasına rağmen çoğunlukla engelliler için erişilebilir durumda değildir. İşsizlik, okuryazarlık, mağdur haline gelme, yoksulluk vs. gibi konular bakımında dezavantajlı gruplar, diğerleri yanında etnik ve dini azınlıklar, yasadışı göçmenler ve LGBTT bireylerden oluşmaktadır.

2.2.6 Ayrımcılık yasağı konusunda çalışma yürüten kamu kurumları

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından dağıtılan 28 Şubat 2010 tarihli basın bildirisinde "Reform İzleme Grubu" bünyesinde "Ayrımcılıkla mücadele alanında bir Görev Gücü" kurulmasının kararlaştırıldığı ve ilgili tüm kurumların katılımıyla oluşturulacak olan bu görev gücünün, doğrudan ve dolaylı ayrımcılık tanımlarını da içerecek şekilde ve ilgili AB müktesebatı ile uyumlu bir çerçeve yasa çıkarılması, ayrımcılık temelli işlenen suçların cezalarının ağırlaştırılması ve ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin ulusal bir kampanyanın başlatılması alanlarında çalışmalar yürüteceği duyurulmuştur.¹⁵ Bu çerçevede hazırlanan yasa tasarısı taslağı 2010 yılı Mart ayında İçişleri Bakanlığı tarafından bazı üniversite ve sivil toplum kuruluşlarına gönderilmiş ve görüşleri istenmiştir. Şu halde, ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin yasa hazırlanması çalışmalarının İçişleri Bakanlığı tarafından yürütüldüğü söylenebilir. Nitekim Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanunu Tasarı Taslağı İçişleri Bakanlığı'nın Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın web-sitesinde yayımlanmakta ve Taslağın Başbakanlığa sunulduğu bilgisine yer verilmektedir.¹⁶

Ayrıca, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AB'nin PROGRESS Programı'nın temas noktasıdır. Bakanlık bu Program kapsamında, ayrımcılıkla mücadeleyi de içeren projeler ile bilinç artırıcı faaliyetler yürütmektedir.¹⁷

2011 yılı Haziran ayında yayımlanan Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Avrupa Birliği Genel Sekreterliği yerine Avrupa Birliği Bakanlığı kurulmuştur. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nin ayrımcılıkla

¹⁵ http://www.abgs.gov.tr/files/BasinMusavirlik/19rig/19rig_tr.pdf (Erişim: 31.07.2011).

¹⁶ http://www.strateji.gov.tr/default_B0.aspx?id=391 (Erişim: 31.07.2011).

¹⁷ <http://www.csqb.gov.tr/csqbPortal/abk.portal?page=baskanlik&id=3> (Erişim: 31.07.2011).

mücadeleye ilişkin olarak üstlendiği görev ve yetkiler, bundan sonra Bakanlık tarafından yerine getirilecektir.¹⁸

2.2.7 Ayrımcılık yasağı ile ilgili ulusal düzeyde kamusal politikalar

Ayrımcılıkla mücadele ve fırsat eşitliği yaratmaya yönelik kamusal politikaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bu çerçevede kapsamlı bir politika veya eylem planı mevcut olmamakla birlikte, çeşitli kamu kurumlarının bazı çabaları bulunmaktadır. Ancak, bu girişimler henüz başlangıç aşamasında olduğundan, bunların ne kadar etkili olacağını değerlendirmek için henüz çok erkendir.

Hükümet programları ile kalkınma programları ayrımcılıkla mücadele ve fırsat eşitliği sağlanması konusunda genel nitelikte bazı ifadeler yer vermekle yetinmektedir.

2009 yılında Hükümet tarafından açıklanan ve Demokratik Açılım olarak da anılan Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi'nin, terörü sona erdirmek ve bireysel hak ve özgürlükleri artırarak, nüfusun hiçbir ferдинin kendisini "öteki" olarak hissetmemesinin sağlanması gibi amaçları olduğu açıklanmaktadır.¹⁹ Bu çerçevede Türkiye İnsan Hakları Kurumu ile Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu kurulması söz konusudur.²⁰ Projeye paralel olarak, TRT Türkçe dışındaki dillerde de yayın yapmaya başlamıştır. Demokratik açılım 3 açılımı içermektedir: Kürt Açılımı, Alevi Açılımı ve Roman Açılımı. Ancak, açılımların içeriği ve kapsamlarına yönelik ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bu açılımların içeriğinin boş olduğuna ve yüzeysel bazı girişimlerde ibaret olduğuna yönelik eleştiriler çeşitli çevrelerce dillendirilmektedir. Nitekim, Roman Türkiye'nin 2005-2015 yıllarını kapsayan "Uluslararası Roman Katılımı On Yılı"na katılmamış olması, bu yönde bir gösterge olarak değerlendirilebilir.²¹

9. Kalkınma Planına bakıldığında özellikle engellilerin yaşam koşullarını iyileştirmeye ve eğitim, istihdam ve ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarını destekleyecek politikalar yürütüleceği ifade edilmektedir. Bu çerçevede, Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010-2011) hazırlanmıştır.²² Oysa, 2005 yılında yürürlüğe giren Özürlüler Hakkında 5378 sayılı Kanun'un Geçici 2. maddesi "Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet

¹⁸ 634 no'lu bu Kanun Hükmünde Kararname, 08.06.2011 tarih ve 27958 (mükerrer) sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

¹⁹ <http://www.akparti.org.tr/acilim220110.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

²⁰ İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın 15.01.2010 tarihinde "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" kapsamında yürütülen çalışmalara ilişkin düzenlediği basın toplantısı metnine ulaşmak için bkz. www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?id=4262 (Erişim: 31.07.2011).

²¹ Bkz. Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'ye ilişkin olarak hazırlanan 2010 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abqs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (Erişim: 31.07.2011).

²² http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/3_CALISMALAR/ULASILABILIRLIK_STRATEJISI_VE_ULUSAL_EYLEM_PLANI/UlasilabilirlikUlusalEylemPlani.pdf (Erişim: 31.07.2011).

veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürülerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir.” demektedir. Başka bir ifadeyle 2012 yılı içerisinde tamamlanması gereken çalışmaların eylem planı henüz 2010 yılında hazırlanmıştır. 2009 yılında Cumhurbaşkanlığı’na bağlı Devlet Denetleme Kurulu tarafından hazırlanan “T.C. Başbakanlık Özürüler İdaresi Başkanlığı Faaliyetlerinin Denetimi ile Özürü Bireyler, Yakınları ve Toplumun Bütün Kesimlerinde Özürülük Konusunda Toplumsal Bilinç ve Duyarlılık Oluşturulması Amacıyla Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi ve Bu Tür Çalışmaların Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesi ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler” başlıklı raporda, önce hukuki durum aktarılmış, daha sonra fiili durum değerlendirilmiştir. Buna göre, “Başta kamu binaları olmak üzere girişler, kapı, tuvalet/lavabo ve diğer iç mekanlar özürülerin kullanımına uygun değildir. En gelişmiş illerimizde bile durum aynıdır ve iyileştirme yönünde hiçbir çaba olmadığı görülmektedir.”²³

Özürüler İdaresi Başkanlığı, “Türkiye’de Özürülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Projesi” yürütmektedir. Bu çerçevede “Özürülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi” amacıyla bir araştırma ve “Özürülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Sempozyumu” yapılmıştır.²⁴

2005 yılı “Özürüler İstihdam Yılı” olarak ilan edilmiş ve 2005-2010 Özürülerin İstihdamı Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu eylem planının uygulanmasına ve sonuçlarının değerlendirilmesine ilişkin bir bilgi mevcut değildir.

İstihdam politikalarına bağlamında, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü’nün yayımladığı 2011-2015 Stratejik Planı’nda ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir.²⁵ Türkiye İş Kurumu’nun “Romanlara Yönelik İstihdam Stratejisi” kapsamında Roman nüfusun yoğun olduğu 16 ilde istihdamı kolaylaştırıcı çalışmalar gerçekleştirildiği bildirilmektedir.²⁶

2.3 Toplumsal konular

Türkiye’de mağdur olma potansiyeli taşıyan gruplar, etnik azınlıklar, engelliler, dini azınlıklar, LGBTT bireyler, yaşlı veya genç işçiler, mülteciler, sığınmacılar ve göçmenler vs. gibi gruplardan oluşmaktadır. Bu gruplara ilişkin hususlar Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler tarafından da inceleme konusu yapılmaktadır. Çeşitli ayrımcılığa uğrayan veya mağdur olma potansiyeli taşıyan gruplar şunlardır:

- Yaşlı çalışanlar: İstihdamda yaş ayrımcılığı mesleki eğitime erişim, istihdama erişim, ücret vs. gibi konularda engellere yol açmaktadır.

²³ <http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk30.pdf>, s. 101 (Erişim: 31.07.2011).

²⁴ <http://www.ozida.gov.tr/ayrimciliklamucadele/default.html> (Erişim: 31.07.2011).

²⁵ http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/2011-2015%20Dönemi%20Stratejik%20Planı.pdf (Erişim: 31.07.2011).

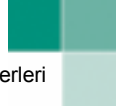
²⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/18296257.asp> (Erişim: 31.07.2011).

- Engelli kişiler, fiziksel veya zihinsel ve özellikle birden fazla engeli bulunan bireyler: Engelliler başta eğitim ve sağlık olmak üzere tüm kamu hizmetlerine eşitsiz şekilde erişimden muazzaptırlar. Kamuya veya özel sektöre ait yerleşimlerden dışlanmaktadır. Sosyalleşmeyi destekleyecek sosyal hizmetlerin eksik olduğu durumlarda kamu hizmetlerine erişimleri ve katılımları önemli ölçüde sınırlanmaktadır.
- Eşcinseller, transseksüeller: LGBTT bireyler günlük hayatta her alanda tacizle karşılaşmaktadır. LGBTT örgütleri kamu otoritelerinden ve kamuoyundan baskı görmektedirler. Homofobik söylemler kamusal alanda, medyada ve üst düzey politikacılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Eşcinsellik bir suç olmaktan çıkarılmış olsa da aynı cinsiyetten kişilerin evlilikleri Türk hukukunca tanınmamaktadır.
- Romanlar/Çingenerler: Türkiye'de farklı kaynaklara göre sayıları 600.000 den 2.000.000'a kadar değişen önemli bir Roman/Çingene nüfus bulunmaktadır. Romanlar/Çingenerler doğrudan veya dolaylı ayrımcılığa uğramakta ve eğitim, sağlık ve barınma konularında sosyal dışlanmaya uğramakta, ırkçı tacizlerle ve zorla tahliyelerle ve uzun süreli işsizlikle yüzleşmekte; nefret içerikli söylemlere, damgalanmaya maruz kalmakta, adalete erişim, kamuya açık mekânlara erişim vs. gibi zorluklar yaşamaktadır. Yasadışı göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar: Türkiye Asya kökenli göçmenler için bir transit ülke ve genellikle Ortadoğu ve Afrika kökenli göçmenler için ise bir hedef ülkedir. Polisin ve diğer kişilerin ayrımcı muamelelerinin, ırkçı şiddetin ve tacizin hedefi durumundadırlar ve medeni ve sosyal haklara erişimden orantısız biçimde mahrum bırakılmaktadırlar.
- Kadın ev işçileri: Çoğunlukla tanınmamakta ve kayıt dışı çalışmaktadırlar ve bu yüzden ekonominin diğer sektörlerinde sağlanan asgari ücretin altında ücretle çalıştırılmaktadırlar.
- Genellikle yabancı ülkelerden gelerek seks işçiliği yapmaya zorlanan insan ticaretine maruz kalmış kişiler.

Lozan Antlaşması kapsamına azınlık olarak tanınan Ortodoks Rumlar, Ermeniler ve Museviler ile azınlık olarak tanınmamış Kürtler, Çerkezler, Lazlar, Araplar vs. azınlıklar. Yehova Şahitleri, Katolikler, Protestanlar, Süryaniler, Keldaniler, Bahaîler, Yezidiler ve Aleviler vs. gibi dini azınlıklar: Kürtler hala önyargı ve kalıp yargılarla karşılaşmaktadır ve nefret suçları ile ilgili herhangi bir resmi istatistik bulunmadığı için ırkçılık ve ayrımcılık ile karşılaşan kişilerin gerçek sayısını bilmek mümkün değildir.²⁷ Ülkenin doğusundan gelen Kürtlere karşı linç olaylarının sayısının giderek artması linç kültürünün yaygınlaşma olasılığı nedeniyle ciddi endişelere yol açıyor. Bu tür olayların genellikle cezasız kalması bu endişelerin daha da artmasına neden oluyor. Lozan Antlaşması ile tanınmayan azınlıklar okullarda ve resmi kurumlarla ilişkilerinde kendi dillerini kullanamamaktadır. Okul kitaplarında azınlıklarla ilgili olumsuz kalıp yargılar bulunmaktadır. Dini ibadetler genellikle kamu makamlarının ve kamuoyunun

²⁷ Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) Türkiye Raporu (dördüncü izleme dönemi), <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Turkey/TUR-CBC-IV-2011-005-TUR.pdf>, para.169 (Erişim: 31.07.2011).

baskısı ile karşılaşmaktadır. Azınlıklar hoşgörüsüzlük, nefret söylemleri ve nefret kampanyaları ve şiddetin hedefi durumunda bulunmaktadır.

3 Eğitim modüllerine ilişkin bilgi

3.1 Bilgi toplama ve eylem planlama

a) Bilgi toplama ve eylem planlamaya yönelik ulusal mevzuat hakkında bilgi:

Türkiye’de bilgi edinme hakkını düzenleyen temel mevzuat, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu²⁸ ile Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik’tir.²⁹ Bilgi edinme hakkı, 2010 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle anayasal bir hak haline getirilmiştir (Anayasa md. 74). Veri toplanması ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin ayrıntılı ve kapsamlı bir düzenleme mevcut değildir; farklı kanunlara dağılmış hükümler söz konusudur. Anayasa’nın 20. maddesi “Özel Hayatın Gizliliği”ni güvence altına almıştır. Söz konusu hükme 2010 yılında yapılan değişiklikle “kişisel verilerin korunması”na ilişkin bir paragraf eklenmiştir. Buna göre, “Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.” 2011 yılı Temmuz ayı itibarıyla henüz konuya ilişkin bir kanun kabul edilmiş değildir.

Konuya ilişkin olarak Türk Ceza Kanunu’nda düzenlemeler bulunmaktadır. Kanun’un 132. maddesi “Haberleşmenin gizliliğini ihlal”i, 133. maddesi “Kişiler arasındaki konuşmaların dinlenmesi ve kayda alınması”nı, 134. maddesi “Özel hayatın gizliliğini ihlal”i, 135. maddesi “Kişisel verilerin kaydedilmesi”ni ve 136. madde “Verileri hukuka aykırı olarak verme ve ele geçirme”yi suç olarak düzenlemektedir. Türk Ceza Kanunu’nun 137. maddesi, yukarıda sayılı suçların bir kamu görevlisi tarafından ve görevinin verdiği yetkiyi kötüye kullanmak suretiyle işlenmesi halinde, cezanın arttırılacağını düzenlemektedir. Aynı maddeye göre, bu suçlar belli bir meslek ve sanatın sağladığı kolaylıktan yararlanmak suretiyle işlenirse de, ceza arttırılacaktır. Türk Ceza Kanunu’nun 258. Maddesinde ise, kamu görevlilerinin görevleri nedeniyle edindiği bilgileri açıklamaları veya bunlara ulaşılabilmesini sağlamaları suç olarak düzenlenmiştir. Son olarak, kanunların belirlediği süreler geçmiş olmasına karşın verileri sistem içinde yok etmekle yükümlü olanların görevlerini yerine getirmemeleri halini de suç olarak tanımlamaktadır. Türk Medeni Kanunu’nun 24. maddesinde “Hukuka aykırı olarak kişilik hakkına saldırılan kimse, hakimden, saldırıda bulunanlara karşı korunmasını isteyebilir. Kişilik hakkı zedelenen kimsenin rızası, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar ya da kanunun verdiği yetkinin kullanılması sebeplerinden biriyle haklı kılınmadıkça, kişilik haklarına yapılan her saldırı hukuka aykırıdır.” hükmü yer almaktadır. İş Kanunu’nun 75. maddesinin 2. paragrafında ise, işverenin işçi hakkında edindiği bilgileri dürüstlük kuralları ve

²⁸ 24.10.2003 tarih ve 25269 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

²⁹ 27.04.2004 tarih ve 25445 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

hukuka uygun olarak kullanmak ve gizli kalmasında işçinin haklı çıkarı bulunan bilgileri açıklamamakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir.

Verilerin toplanmasına ve korunmasına ilişkin en ayrıntılı düzenlemelerin Türkiye İstatistik Kanunu'nda yer aldığı söylenebilir.³⁰ Türkiye İstatistik Kurumu'nun işleyişi bakımından önemli bir diğer düzenleme ise, Resmi İstatistiklerde Veri Gizliliği ve Gizli Veri Güvenliğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'tir.³¹

b) Ulusal niteliği olan istatistik kurumu ve araştırma merkezleri hakkında bilgi:

Türkiye'de istatistiki verileri toplama görev ve yetkisi Türkiye İstatistik Kurumu'dur. Kuruma ilişkin bilgiler ve Kurum tarafından toplanan istatistiklere ulaşmak için bkz. www.tuik.gov.tr.

Türkiye'de ayrımcılık yasağı kapsamına giren cinsiyet, yaş, engellilik gibi konularda veri toplanmakla birlikte, özellikle etnik köken ve ırk ile din ve inanç konularında veri toplanmamaktadır. Ancak, din ve inanç konusunda bir istisna olduğu söylenebilir. Şöyle ki, Devlet'in Lozan Barış Antlaşması bağlamında azınlık olarak tanımladığı Rum, Ermeni ve Yahudi vatandaşlara ilişkin sayıların mevcut olduğu bilinmektedir.

Türkiye'de etnik kökene dayalı olarak ayrıştırılmış verilerin toplanmaması, gerek Birleşmiş Milletler, gerekse Avrupa Konseyi bünyesinde faaliyet gösteren insan hakları izleme mekanizmaları tarafından eleştirilmektedir. Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, Türkiye'ye ilişkin olarak 2011 yılında yayımladığı dördüncü izleme dönemi raporunda, etnik kökene göre ayrıştırılmış veri toplanmamasının eşitsizliklerin giderilmesine yönelik tedbirlerin alınmasını zorlaştırdığının altını çizmiştir. Komisyon, bu tür verilerin toplanmasında dikkat edilmesi gereken hususlara da vurgu yapmıştır.³² Birleşmiş Milletler'in Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin uygulanmasını izleyen Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi de, 2009 yılında Türkiye raporuna ilişkin yayımladığı Sonuç Gözlemleri'nde benzer eleştirileri ifade etmiştir. Komite'ye göre, bir ülkede farklı etnik grupların özel ihtiyaçlarının ve ırk ayrımcılığına karşı korumada olası eksikliklerin belirlenebilmesinin ön koşulu, toplumun etnik yapısına ilişkin bilgilerin mevcut olmasıdır.³³ Türkiye, Komite'nin bu eleştirilerine verdiği yanıtta Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin etnisiteye dayalı niteliksel veya niceliksel veri

³⁰ 18.11.2005 tarih ve 25997 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³¹ 20.06.2006 tarih ve 26204 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³² Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) Türkiye Raporu (dördüncü izleme dönemi), <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Turkey/TUR-CBC-IV-2011-005-TUR.pdf>, para.169 (Erişim tarihi: 31.07.2011).

³³ BM Irk Ayrımcılığının Ortadan kaldırılması Komitesi Sonuç Gözlemleri, para.9, http://www.ihop.org.tr/dosya/irk/tr_bmkomite.pdf. Orijinal İngilizce metin için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/412/83/PDF/G0941283.pdf?OpenElement> (Erişim: 31.07.2011).

toplamadığını, saklamadığını ve kullanmadığını belirtmiş, bunu da farklılıklara değil, ortak unsurlara vurgu yapma gerekliliğiyle açıklamıştır.³⁴

3.2 İletişim ve Medya

a) Medyaya ilişkin ulusal mevzuat:

- Basın Kanunu (5187 sayılı Kanun);³⁵
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun (6112 sayılı Kanun);³⁶
- İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (5651 sayılı Kanun);³⁷
- Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik;³⁸
- Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik;³⁹
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun Çalışma ve Usulleri Hakkında Yönetmelik;⁴⁰
- Türkiye Büyük Millet Meclisinde Basın ve Yayın Mensuplarının Çalışmaları Hakkında Yönetmelik;⁴¹

Mevzuat dışında, yazılı basın ile radyo ve televizyon çalışanlarına ilişkin etik ilkeler bulunmaktadır. Bunlardan biri Basın Konseyi tarafından izlenmesi yapılan “Basın Meslek İlkeleri”dir.⁴² Bir diğeri “Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi”dir.⁴³ 2007 yılı içerisinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Televizyon Yayıncıları Derneği’nin ortaklaşa hazırladığı “Yayıncılık Etik İlkeleri” de çeşitli yayın kuruluşları tarafından imzalanmıştır.⁴⁴

b) Basın mensuplarının oluşturduğu örgütler ile basın faaliyetlerini düzenleyen örgütler:

- Basın Konseyi (www.basinkonseyi.org.tr/lang_tr);
- Çağdaş Gazeteciler Derneği (www.cgd.org.tr);

³⁴ http://www.ihop.org.tr/dosya/irk/tr_bmkomite.pdf. Orijinal İngilizce metin için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/413/87/PDF/G0941387.pdf?OpenElement> (Erişim: 31.07.2011).

³⁵ 26.06.2004 tarih ve 25504 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³⁶ 15.02.2011 tarih ve 27863 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³⁷ 23.05.2007 tarih ve 26530 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³⁸ 13.11.2009 tarih ve 27405 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³⁹ 17.04.2003 tarih ve 25082 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁴⁰ 20.11.1994 tarih ve 22117 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁴¹ 30.05.1998 tarih ve 23357 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁴² http://www.basinkonseyi.org.tr/lang_tr/pressOccupationPrinciples.asp (Erişim: 31.07.2011).

⁴³ <http://www.tgc.org.tr/bildirge.html> (Erişim: 31.07.2011).

⁴⁴ http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=ceb44980-c47e-4364-9b6a-1e3242552102 (Erişim: 31.07.2011).

- Foto Muhabirleri Derneği (www.tfmd.org.tr);
- Medya Derneği (www.medyaderneqi.org); Parlamento Muhabirleri Derneği (www.pmd.org.tr);
- Pen Türkiye Merkezi (www.pen.org.tr);
- Radyo-TV Gazetecileri Derneği (www.rtgd.org);
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (www.rtuk.org.tr);
- Türk Basın Birliği (www.turkbasinbirligi.org);
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (www.tgc.org.tr);
- Türkiye Gazeteciler Sendikası (www.tgs.org.tr).

c) *Sivil toplum örgütlerinin medya ile çalışmalarını etkili kılmalarında kolaylaştırıcı olacak bilgilere aşağıdaki kaynaklardan ulaşılabilir:*

- Sivil Toplum Örgütleri için İletişim, İşbirliği ve Kampanya Yürütme Kılavuzu (Sivil Toplum Geliştirme Merkezi) (2. Baskı);⁴⁵
- Sivil Toplum Örgütleri için Kampanya Hazırlama Rehberi – *Dünyadan ve Türkiye’den İyi Kampanya Örnekleri* (Sivil Toplum Geliştirme Merkezi);⁴⁶
- Türkiyeli Gazeteciler için Etik İlkeler (Medya Derneği);⁴⁷
- Hak Örgütleri: Medyada Görünür Olmak (IPS İletişim Vakfı Yayınları);⁴⁸
- İnsan Hakları Haberciliği (IPS İletişim Vakfı Yayınları).⁴⁹

3.3 Savunuculuk

a) *Eşitliğin sağlanması ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik savunuculuk faaliyetleri bakımından uygulanabilir ulusal mevzuata ve farklı savunuculuk türlerine (milletvekillere yönelik lobi faaliyetleri, merkezi ve yerel yönetimlere dilekçe verilmesi, kamuya açık toplantılar yapılması, gösteriler düzenlenmesi, bildiri ve el ilanları dâhil olmak üzere) yönelik yerleşik uygulamalara ilişkin bilgi veriniz:*

Burada, savunuculuk faaliyetlerine ilişkin hukuki zemin özetlenmiştir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Sivil Toplum Kuruluşları için Hukuk El Kitabı, Orhan Kemal Cengiz, Ağustos 2007 (<http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/s/i/sivil-toplum-kuruluslari-icin-hukuk-el-kitabi.pdf>).

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun İkinci Bölüm’ü Derneklere ilişkindir. Kanun’un 90. maddesi derneklerin faaliyetlerine ilişkindir. Buna göre, “Dernekler, amaçlarını

⁴⁵ Kılavuza <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/i/l/iletisim2.pdf> adresinden ulaşılabilir (Erişim: 31.07.2011).

⁴⁶ Rehberine <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/k/a/kampanyakitapweb.pdf> adresinden ulaşılabilir (Erişim: 31.07.2011).

⁴⁷ Yayına <http://www.medyaderneqi.org/wp-content/uploads/2011/09/medyaetikturk.pdf> adresinden ulaşılabilir (Erişim: 11.12.2012).

⁴⁸ Yayına <http://eski.bianet.org/diger/pdf/07/Hak%20orgutleri.pdf> adresinden ulaşılabilir (Erişim: 11.12.2012).

⁴⁹ Yayına http://eski.bianet.org/diger/pdf/08/insan_Haklari_Haberciligi.pdf adresinden ulaşılabilir (Erişim: 11.12.2012).

gerçekleştirmek üzere, tüzüklerinde belirtilen çalışma konuları ve biçimleri doğrultusunda faaliyette bulunurlar. Yasaklanan veya izne bağlı faaliyetlerle ilgili kamu hukuku nitelikli özel kanun hükümleri saklıdır. Dernek faaliyetleri ile ilgili yasak ve sınırlamalara aykırılık hâlinde, Cumhuriyet savcısının istemiyle mahkemece faaliyetten alıkoyma kararı verilebilir.”

Anayasa'nın 34. maddesinde “toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı” düzenlenmiştir. Buna göre, “Herkes, önceden izin almadan, silahlı ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.”

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu,⁵⁰ toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller ile gerçek ve tüzel kişilerin düzenleyecekleri toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yerini, zamanını, usul ve şartlarını, düzenleme kurulunun görev ve sorumluluklarını, yetkili merciin yasaklama ve erteleme hâllerini, güvenlik kuvvetlerinin görev ve yetkileri ile yasakları ve ceza hükümlerini düzenler.

Kanun'un 3. maddesine göre, “Herkes, önceden izin almaksızın, bu kanun hükümlerine göre, silahlı ve saldırsız olarak, kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.” “Toplantı” ve “gösteri yürüyüşü”nden ne anlaşılması gerektiği ise, 2. maddede tanımlanmıştır. Buna göre, toplantı “belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantılarını”, gösteri yürüyüşü ise “belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen yürüyüşleri” ifade eder. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yer ve güzergâhları ile zamanına ilişkin düzenlemeler, Kanun'un 6. ve 7. maddelerinde bulunmaktadır. Her ne kadar toplantı ve gösteri yürüyüşleri izne tabi değilse de, Kanun'un 10. maddesinde, toplantının yapılmasından en az 48 saat önce valilik veya kaymakamlığa bildirim yapılması öngörülmüştür.

Bu tanımlar dışında kalan faaliyetler, örneğin basın açıklamaları, bu Kanun hükümlerine tabi değildir. Bu nedenle de toplantı ve gösteri yürüyüşleri için geçerli olan “bildirim” gibi usuller uygulanmaz. Benzer şekilde, dernek üyelerine veya üye olmayanlara yönelik eğitim toplantıları da izin almayı gerektirmeyen faaliyetlerdendir.

Dernekler, tüzüklerinde belirtilmiş olması koşuluyla birçok farklı türde (örneğin imza toplama, el ilanı dağıtma, stant açma vs.) savunu faaliyetinde bulunabilirler. Bunlar bakımından izne gerek olmamakla birlikte, eğer yapılacak faaliyet, Toplantı ve

⁵⁰ 08.10.1983 tarih ve 18185 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan tanımlar içerisine girebilecek nitelikteyse, bildirim yapılması gerekecektir. Belli bir yerde yapılacak etkinliğin, orada olağan olarak yürütülen bir faaliyeti veya bu faaliyetlerin yapıldığı yerlere girişleri sınırlandıracak olması halinde, bu faaliyetlerin sahiplerinden izin alınması ve valilik ve kaymakamlığa yapılacak bildirimlere, bu izinlerin de eklenmesi uygun olacaktır.

Belirtilenler dışında, çeşitli kamu kurumlarına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne dilekçe vermek ve bilgi edinme başvurusunda bulunmak gibi Anayasa'nın 74. maddesiyle güvence altına alınan haklar da birer savunma aracı olarak kullanılabilir.

Yukarıda söylenenler çerçevesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Dernek Kurma ve Toplantı Özgürlüğü"nü düzenleyen 11. maddesine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) bu maddeye ilişkin içtihatlarına da bakmak gerekir. AİHM, Türkiye mevzuatındaki "bildirim" koşulunun uygulanmasına ilişkin davalarda, bildirim koşulunun, izin halini alacak şekilde uygulanamayacağına, aksi takdirde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin ihlal edilmiş olacağına karar vermiştir.⁵¹

b) Lütfen, farklı türde savunuculuk faaliyetlerine ilişkin kılavuz, rehber ve benzeri materyallerin bir listesini sununuz:

Konuya ilişkin olarak Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin tüm yayınları yararlı olacaktır. Ama özellikle Hakan Ataman ve Banu Yamak tarafından hazırlanan "Sivil Toplum Örgütleri için Kampanya Hazırlama Rehberi",⁵² Yiğit Aksakoğlu tarafından hazırlanan "Sivil Toplum Örgütleri için Savunuculuk Rehberi"⁵³ ve Nafiz Güder tarafından hazırlanan "STÖ'ler için İletişim, İşbirliği ve Kampanya Yürütme Kılavuzu"⁵⁴ yararlı olacaktır.

Ayrıca, İnsan Hakları Ortak Platformu, "Dışlanmadan Eşitliğe: Engelli Bireylerin Haklarını Hayata Geçirmek" ve "İnsan Hakları EVET: Engelli Haklarına Dair Eylem ve Savunuculuk" başlıklı iki kitabın Türkçeye çevrilmesini sağladı.⁵⁵

c) Lütfen, sivil toplum örgütleri tarafından eşitliğin sağlanması ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik olarak yürütülen savunuculuk faaliyetlerinde kullanılan malzemelere örnekler veriniz:

- Kısaca MEDİZ olarak bilinen "Medyada Cinsiyetçiliğe Son" kampanyası Kadınların Medya İzleme Grubu tarafından örgütlenmiş bir kampanya. Kampanyaya ilişkin bilgilere www.mediz.org adresinden erişilebilir.

⁵¹ Bkz. Türkiye'ye Karşı Oya Ataman (Başvuru no.74552/01); Türkiye'ye Karşı Balçık ve Diğerleri (Başvuru no. 63878/00) ve Türkiye'ye Karşı Samüt Karabulut (Başvuru no. 16999/04).

⁵² <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/k/a/kampanyakitapweb.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

⁵³ <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/s/i/sivil-toplum-orgutleri-icin-savunuculuk-rehberi-2.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

⁵⁴ <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/i/i/iletisim2.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

⁵⁵ http://www.ihop.org.tr/dosya/diger/Parlamerter_EI_Kitabi.pdf;
http://www.ihop.org.tr/dosya/diger/Insan_Haklari_EVET.pdf (Erişim: 31.07.2011).

- Irkçılığa Milliyetçiliğe DurDe Girişimi tarafından düzenlenen kampanyalara www.durde.org/hakkinda/durde-kampanyalari adresinden ulaşılabilir.
- Eğitim Reformu Girişimi tarafından Haziran 2008'de başlatılan "Türkiye'de Eğitimde Eşitliğin Geliştirilmesi İçin Verilere Dayalı Savunu" projesi eğitime erişim ve başarıda eşitsizliklerin sosyoekonomik köken, bölge ve cinsiyet temelli belirleyicilerini inceleyerek, eğitimde eşitsizliklerin boyutunu ve uygulanabilecek politika önerilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Projeye ilişkin bilgiler ile proje çıktılarına <http://erg.sabanciuniv.edu/egitimdeesitlik> adresinden erişilebilir.
- Nefret suçlarıyla mücadele amacıyla kampanyalar ve projeler yürüten Sosyal Değişim Derneği, "Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl 10 Örnek" başlıklı bir çalışmayı 2009-2010 yılında tamamlamış ve halen "Make Hate Crimes History" adıyla yürüttükleri kampanyayla nefret suçları yasası, bilgilendirme ve izleme merkezi kurulması gibi çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Kampanyalara ilişkin bilgi ve belgelere www.sosyaldegisim.org adresinden ulaşılabilir.
- Hrant Dink Vakfı tarafından yürütülen "Medya'da Nefret Söyleminin İzlenmesi" Projesine ilişkin bilgi ve belgeler, www.nefretsoylemi.org adresi üzerinden yayımlanmaktadır. Bu kapsamda, Kasım 2010'da "Nefret Suçları ve Nefret Söylemi" başlıklı bir kitap da yayımlanmıştır. Hrant Dink Vakfı'nın diğer faaliyetleri için bkz. <http://www.hrantdink.org>.
- Türkiye'deki LGBTT örgütlerinin birlikte ve ayrı ayrı düzenledikleri savunuculuk faaliyetleri bulunmaktadır. Bunlar arasında öldürülen LGBTT bireylere ilişkin anmalar, yürüyüşler, basın bildirimleri önemli bir yer tutmaktadır.
- 31 Temmuz 2011 tarihinde öldürülen Didem Soral'ın evinin önünde yapılan eylem ve burada okunan basın bildirisine ilişkin olarak bkz. <http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=9387>
- 16 Mayıs 2011 tarihinde "translara yönelik tehdit ve şiddeti protesto etmek" için düzenlenen eylem ilişkin bilgiler için bkz. <http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=6989>
- Kaos GL Derneği, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e bir mektup göndererek Devlet Denetleme Kurulu'nun eşcinsel, biseksüel ve trans kadınların aile içinde ve kamusal alanlarda yaşadıkları sorunlar için de çalışmasını talep etti. Ayrıntılar için bkz. <http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=9326>
- 16-19 Haziran 2011 İstanbul LGBTT Dayanışma Derneği, Pembe Hayat, Lambdaistanbul LGBTT Dayanışma Derneği, Kaos GL, Voltrans *Trans Erkek İnisiyatifi*, Kadın Kapısı, MorEl Eskişehir tarafından Trans Onur Haftası olarak kutlandı ve 19 Haziran 2011'de Taksim/İstanbul'da Trans Onur Yürüyüşü düzenlendi. Ayrıntılar için bkz. <http://transpride2011.tumblr.com>
- 20-26 Haziran 2011 tarihlerinde ise LGBTT Onur Haftası kutlandı. Ayrıntılar için bkz. <http://pride-istanbul.blogspot.com>

3.4 Ortaklıklar

a) *Lütfen ayrımcılığın yasaklandığı 5 temel üzerinde çalışan STKlar/ağlar/şemsiye örgütleri listeleyin:*

- Akdeniz'e Göç Edenler Bilim Kültür Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Akdeniz Göç-Der) (www.akdenizgocder.org);
- Alevi Bektaşî Federasyonu (ABF) (www.alevifederasyonu.org.tr);
- Alevi Vakıfları Federasyonu (AVF) (www.avf.org.tr);
- Altı Nokta Körler Derneği (www.altinokta.org.tr);
- Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği (AKDER) (www.ak-der.org);
- Beyoğlu Musevi Hahamhanesi Vakfı (www.turkyahudileri.com);
- Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EDROM) (www.edrom.org.tr);
- Engelli Ayrımcılığını Önleme ve Mücadele Platformu (www.ayrimciligionle.org);
- Eşit Haklar için İzleme Derneği (www.esithaklar.org);
- Fiziksel Engelliler Vakfı (FEV) (www.fev.org.tr);
- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı (HBVAKV) (www.hacibektasvakfi.web.tr);
- Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD) (www.hyd.org.tr);
- Irkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe! (DurDe) (www.durde.org);
- İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD) (www.ihad.org.tr);
- İnsan Hakları Derneği (İHD) (www.ihd.org.tr);
- İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGD) (www.rightsagenda.org);
- İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) (www.ihop.org.tr);
- İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Vakfı (MAZLUMDER) (www.mazlumder.org.tr);
- Kafkas Dernekleri Federasyonu (KAFFED) (www.kafkasfederasyonu.org);
- Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (KAOS GL) (www.kaosglderneği.org);
- Türkiye Körler Federasyonu (www.korlerfederasyonu.org);
- Lambdaistanbul LGBTT Dayanışma Derneği (www.lambdaistanbul.org);
- (Mersin) Romanlar Sosyal Kültür Dostluk ve Dayanışma Derneği;
- Nefret Suçları Yasa Kampanyası Platformu (<http://nefretme.net>);
- Özurlülük Vakfı (www.ozurlulervakfi.org.tr);
- Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği (www.pembehayat.org);
- Sıfır Ayrımcılık Derneği;
- Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) (www.stgm.org.tr);
- Siyah Pembe Üçgen İzmir Derneği (www.siyahpembe.org);
- Sosyal Değişim Derneği (www.sosyaldegisim.org);
- Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD) (www.spod.org.tr);
- Tarih Vakfı (www.tarihvakfi.org.tr);
- Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV) (www.tohav.org);
- Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD);
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) (www.tihv.org.tr);
- Türkiye Kas Hastalıkları Derneği (KASDER) (www.kasder.org.tr);
- Türkiye Sakatlar Derneği (TSD) (www.tsd.org.tr);
- Türkiye Sakatlar Konfederasyonu;
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) (www.tesev.org.tr);

- Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi (www.amnesty.org.tr);
- Uluslararası Hrant Dink Vakfı (www.hrantdink.org).

Yukarıda sayılan örgütlere ek olarak, İzmir Travesti ve Transseksüel İnisiyatifi, Kaos GL Derneği, Kaos GL İzmir Oluşumu, Lambdaistanbul LGBTT Dayanışma Derneği, MorEL Eskişehir LGBTT Oluşumu, Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği ve Piramid LGBTT Diyarbakır Oluşumundan bileşenlerini oluşturduğu LGBTT Hakları Platformu da etkin şekilde faaliyet göstermektedir.

- b) *Lütfen ulusal düzeydeki hükümet-dışı ana aktörleri de listeleyin (geniş anlamıyla, ör. sendikalar, dini örgütler, hukukçuların oluşturduğu gruplar, vs.):*

Türkiye’de ayrımcılıkla mücadele eden aktörler genel olarak insan hakları alanında çalışan sivil toplum örgütleri ile, belirli bir alanda veya belirli bir ayrımcılık temelinde çalışan sivil toplum örgütleridir. Sendikalar çoğunlukla ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin etkin değildirler. Barolar ve hukukçuların kurduğu dernekler arasında da, ayrımcılıkla mücadeleye odaklı faaliyetler yürüten kurumlar bulunmamaktadır. Çeşitli barolar bünyesindeki İnsan Hakları Merkezleri çalışmalarında ve hazırladıkları raporlarda ayrımcılık yasağı ile ilgili konulara da değinmektedir.

- c) *Sivil toplum kuruluşları, STK platformları, federasyonlar ve sendikaların kuruluşları yönünden hangi mevzuata tabi olduğunu belirtiniz:*

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun İkinci Bölüm’ü Derneklere ilişkindir. Kanun’un 47. maddesiyle başlayan bu Bölüm’de, diğer hususlar yanında, derneklerin nasıl ve kimler tarafından kurularak tüzel kişilik kazanacağı da düzenlenmiştir. 5253 sayılı Dernekler Kanunu ise, bu konuda ayrıntılı hükümler içermektedir. 5737 sayılı Vakıflar Kanunu, cemaat vakıfları dâhil olmak üzere tüm vakıfların kuruluş ve faaliyetlerini düzenlemektedir. 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu ve 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ise, sendika ve konfederasyonların kuruluş ve faaliyetlerini düzenlemektedir.

3.5 İzleme

- a) *Ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin ulusal mevzuatta düzenlenen ayrımcılık temellerinden herhangi biri bakımından veri toplanmasını sınırlayan yasal düzenlemeler hakkında bilgi veriniz:*

İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi’nin Türkiye taraf Devlet raporunu incelemesi sürecinde, özellikle nüfusun etnik kompozisyonuna ilişkin veri toplanması konusu gündeme gelmiştir. Türkiye, Komite’nin etnik veri toplanması yönündeki telkinlerine yanıt verirken Devletin vatandaşların etnik kökeni hakkında nicel veya nitel veri toplamadığını, bu tür verileri kullanmadığını ve nüfusun etnik yapısı ve farklı etnik grupların üyelerinin sosyo-ekonomik durumları hakkında da nicel veya nitel

verilere veya tahmini bilgilere sahip olmadığını ifade etmiştir.⁵⁶ Hükümetin yanıtlarında yer almamakla birlikte, Komite'nin Sonuç Gözlemleri'nde ifade edilen bir husus ise, Devletin "bu tür araştırmaların akademik kurumlarca yapılmasının yasak olmadığı şeklindeki ifadesi"dir. Bu çerçevede Türk Ceza Kanunu'nun 135. maddesi hükmü önemlidir. Burada, fiili gerçekleştirenin akademik bir kurum olmasına bakılmaksızın, "hukuka aykırı olarak kişisel verilerin kaydedilmesi" ve "kişilerin siyasî, felsefî veya dinî görüşlerine, ırkî kökenlerine; hukuka aykırı olarak ahlâkî eğilimlerine, cinsel yaşamlarına, sağlık durumlarına veya sendikal bağlantılarına ilişkin bilgileri kişisel veri olarak" kaydetmek suç olarak düzenlenmektedir. Şu halde, hakkında veri toplanan kişinin rızası olmaksızın, cinsel yönelim, engellilik, din ve inanç, yaş ve etnik köken dâhil olmak üzere, kişiler hakkında her kim veri toplarsa suç teşkil edecektir. Bunun bir sonucu olarak, ister bir akademik kurum, isterse bir sivil toplum örgütü tarafından gerçekleştirilsin, kişilerin rızasının var olması halinde, ayrımcılıkla mücadele amacıyla veri toplanması ve kaydedilmesi hukuka uygun olacaktır.

b) *Lütfen, izleme, değerlendirme ve farklı türdeki eşitlik etki değerlendirmelerine ilişkin ulusal düzlemde üretilmiş materyallerin bir listesini sununuz: rehberler, kılavuzlar, izleme raporları, diğer yayınlar vs.:*

Türkiye'de ayrımcılık yasağı bakımından izleme yapılmasına ilişkin az sayıda yayın bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı ayrımcılığın ne olduğunu ve nasıl izlenebileceğini ortaya koymayı amaçlayan yayınlar, diğerleri ise ayrımcılığı ortaya koymayı amaçlayan yayınlardır. Bazı yayınlar ise genel olarak insan hakları ihlallerinin izlenmesine ilişkin olmakla birlikte, bu ihlaller arasında ayrımcılık da yer aldığından, aşağıda bunlara da yer verilmiştir.

Mevcut halde en kapsamlı kaynak, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları arasından çıkan "Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme" başlıklı kitap ve bunun tamamlayıcısı olan eğitim rehberidir.⁵⁷ Her iki yayına da http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/221_sub5b.asp adresinden ulaşılabilir. Avrupa Birliği ve *Global Dialogue* desteğiyle yürütülen Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye'de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi kapsamında hazırlanan bu iki kitap yanında, farklı araştırmacılar tarafından hazırlanan dört izleme raporu da yayımlandı. Bu raporlar ırk ve etnik köken, din ve inanç, engellilik ve cinsel yönelim alanlarında yapılan izlemelere ilişkin raporlardır.⁵⁸

Doğrudan ayrımcılık yasağına yönelik olmasa da, insan hakları ihlallerinin nasıl izlenebileceğine ve belgelenebileceğine ilişkin önemli iki rehberse, İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından yayımlanmıştır. Bu rehberler, Manuel Guzman ve Bert Verstappen tarafından HURIDOCS (Uluslararası İnsan Hakları Bilgi ve

⁵⁶ http://www.ihop.org.tr/dosya/irk/tr_bmkomite.pdf, s. 40 (Erişim: 31.07.2011).

⁵⁷ İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2011.

⁵⁸ http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/221_sub5c.asp (Erişim: 31.07.2011).

Dokümantasyon Sistemleri) adlı bir insan hakları örgütleri ağı için hazırlanan “İzleme Nedir?” ve “Dokümantasyon Nedir?” başlıklı yayınlardır.⁵⁹

Münhasıran ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin çalışmalar az sayıda da olsa mevcuttur. Bunlardan biri, Feray Salman'ın yayına hazırladığı ve bir dizi söyleşiye yer veren "Hep Yenik Başlama Duygusu -Türkiye'de Ayrımcılık Uygulamaları: Mağdurlar ve Uzmanlar Anlatıyor" kitabıdır. Kitap, "Ayrımcılık ve Ayrımcılık Yasağı", "Eşitlik Anlayışları ve Ayrımcılık", "Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık", "Engellilere Yönelik Ayrımcılık", "Etnik, Kültürel ve Dinsel Azınlıklara Yönelik Ayrımcılık" bölümlerinden oluşuyor.⁶⁰ Avrupa Konseyi tarafından 2009 yılında yayınlanan "Nefret Söylemi El Kitabı" İnsan hakları Ortak Platformu tarafından Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır.⁶¹ Ulusal sivil toplum örgütleri tarafından yapılan bir izleme olmasa da, Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne Türkiye tarafından sunulan Devlet Raporu, Türkiye'nin Komite'nin sorularına verdiği yanıtlar ve Komite'nin sonuç gözlemlerini içeren bir yayın da İHOP tarafından Türkçe olarak hazırlanmıştır.⁶² Bir diğer önemli kitap İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından yayınlanan "İrkçi değilim ama ... Yazılı Basında İrkçi-Ayrımcı Söylemler" kitabıdır.⁶³

İnsan Hakları Gündemi Derneği, ayrımcılık yasağı alanında oldukça önemli çalışmalar yapmakta ve rehberler hazırlamaktadır. "Ayrımcılığa Karşı Bir Adım At!",⁶⁴ "Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı",⁶⁵ "Ayrımcılık Karşıtı Hukuk",⁶⁶ "LGBTB Hakları İnsan Haklarıdır",⁶⁷ "Türkiye'de Nefret Suçları"⁶⁸ ve "Nefret Suçlarıyla Mücadele Konferansları Konuşma Metinleri"dir.⁶⁹ Kaos GL ise homofobinin anlaşılması ve böylece homofobiyle mücadele edilebilmesini sağlamak amacıyla "Anti-Homofobi Kitabı/2: Homofobi Kimin Meselesi" başlıklı⁷⁰ ve "Medyada Homofobiye Son!" başlıklı iki kitap yayınlamıştır.

⁵⁹ <http://www.ihop.org.tr/dosya/huridocs/izlemenedir.pdf>;

<http://www.ihop.org.tr/dosya/huridocs/dokumantasyonnedir.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

⁶⁰ <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/hep-yenik-baslama-duygusu-turkiye-de-ayrimcilik-uygulamaları-magdurlar-ve-uzmanlar-anlatiyor> (Erişim: 31.07.2011).

⁶¹ http://www.ihop.org.tr/dosya/coe/nefret_soylemi.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁶² http://www.ihop.org.tr/dosya/irk/tr_bmkomite.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁶³ http://www.ihop.org.tr/dosya/diger/irkci_degilim_web.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁶⁴ http://www.rightsagenda.org/index.php?option=com_content&view=article&id=658:1ayrmcla-kar-bir-adm-at&catid=52:takmaraporlar&Itemid=91 (Erişim: 31.07.2011).

⁶⁵ http://www.rightsagenda.org/index.php?option=com_content&view=article&id=205:takmaayrmcla-kar-uluslararası-insan-hakları-mevzuat&catid=53:takmaelkitapları&Itemid=92 (Erişim: 31.07.2011).

⁶⁶ http://www.rightsagenda.org/index.php?option=com_content&view=article&id=209:takmaayrmclk-kar-hukuk&catid=53:takmaelkitapları&Itemid=92 (Erişim: 31.07.2011).

⁶⁷ http://www.rightsagenda.org/index.php?option=com_content&view=article&id=518:1lgbtt-hakları-insan-haklarıdır&catid=53:takmaelkitapları&Itemid=92 (Erişim: 31.07.2011).

⁶⁸ http://www.rightsagenda.org/index.php?option=com_content&view=article&id=523:1tuerkiyede-nefret-suçları&catid=53:takmaelkitapları&Itemid=92 (Erişim: 31.07.2011).

⁶⁹ http://www.rightsagenda.org/index.php?option=com_content&view=article&id=657:nefret-suçlarıyla-mucadele-konferansları-konuşma-metinleri&catid=53:takmaelkitapları&Itemid=92 (Erişim: 31.07.2011).

⁷⁰ http://www.antihomofobi.org/arsiv/2010_antihomofobi_kitabi_iki.htm (Erişim: 31.07.2011).

Türkiye’de hak ihlallerinin sistematik şekilde izlenmesi ve belgelenmesi yaygın bir yöntem değildir. Ancak, son yıllarda, özellikle ayrımcılık yasağı ihlallerine ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Bunlar arasında en yenisi Temmuz 2011’de yayınına başlanan Alevi Bektaşî Federasyonu Hak İhlalleri Raporu’dur.⁷¹ Türkiye’de ayrımcılığın izlenmesi ve ayrımcılıkla mücadele konusundaki bir başka önemli çalışma Edirne Roman Derneği, Avrupa Roman Hakları Derneği (*European Roma Rights Centre*) ve Helsinki Yurttaşlar Derneği’nin ortak çabasıyla hazırlanan “Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi”⁷² başlıklı yayındır. İrk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığın izleme sonuçlarının yayınlandığı çok önemli çalışmalardan biri, İnsan hakları İstanbul Şubesi İrkçilik ve Ayrımcılığa Karşı Komisyon tarafından hazırlanan “Memleketten İrkçilik ve Ayrımcılık Manzaraları (Temmuz-Ağustos 2010)” başlıklı rapordur.⁷³ “2005-2010 Yılları Arasında Gerçekleşen Etnik Linç Olayları Raporu” da İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi tarafından hazırlanmıştır.⁷⁴ “Bursa İnegöl Linç Girişimleri İnceleme ve Araştırma Raporu”⁷⁵ İnsan Hakları Derneği Bursa Şubesi tarafından, “Manisa Selendi İlçesinde Roman Vatandaşların Yaşamış Olduğu Linç Girişimi ve Sonucunda İlçeden Yetkili Makamlarca Başka Bir İlçeye Taşınması Olayına Dönük İnceleme ve Araştırma Raporu”⁷⁶ İnsan Hakları Derneği ve Çağdaş Hukukçular Derneği tarafından, “Çanakkale İli Bayramiç İlçe Merkezinde 25.11.2009 Tarihinde Kürt Ailelere Yapılan Saldırı ile İlgili İnceleme ve Araştırma Raporu” İnsan Hakları Derneği Çanakkale Şubesi tarafından hazırlanmıştır. İnsan Hakları Ortak Platformu, “İrkçi-ayrımcı Söylemlerin Yaygınlaşma Biçimlerini Düşünmeyi Kolaylaştırmak için Yazılı Basında Ayrımcılığın Çerçevesi Araştırması”nı yayınlamıştır.⁷⁷ Uluslararası Hrant Dink Vakfı, medyada nefret söyleminin izlenmesine ve raporlanmasına ilişkin bir çalışma yürütmektedir. Nefret söylemiyle ilgili duyarlılık da oluşturmayı amaçlayan “Medyada Nefret Söylemi İzleme Raporu (Ocak-Nisan 2011)”⁷⁸ oldukça ayrıntılı bir analiz sunmaktadır. Aynı çabanın bir başka çıktısı, Hrant Dink Vakfı tarafından yayınlanan “Nefret Suçları ve Nefret Söylemi” başlıklı kitaptır.⁷⁹

⁷¹ http://issuu.com/alevi/docs/alevi_rapor_1;

http://www.alevifederasyonu.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=504%3Aalevi_raporu&catid=20%3Aabf-haber-bni&Itemid=1 (Erişim: 31.07.2011).

⁷² <http://www.hyd.org.tr/?pid=688> (Erişim: 31.07.2011).

⁷³ http://www.ihd.org.tr/images/pdf/Irkciliga_Karsi_Komisyon_Raporu_%20Temmuz_Agustos_2010.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁷⁴ http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2120:ihd-istanbul-subesi-2005-2010-yillari-arasinda-gerceklesen-etnik-linc-olaylari-raporu&catid=34:el-raporlar&Itemid=90 (Erişim: 31.07.2011).

⁷⁵ http://www.ihd.org.tr/index.php?view=article&catid=34:el-raporlar&id=2119:bursa-inegol-linc-girisimleri-inceleme-ve-arastirma-raporu&format=pdf&option=com_content&Itemid=90 (Erişim: 31.07.2011).

⁷⁶ http://www.ihd.org.tr/index.php?view=article&catid=34:el-raporlar&id=1824:blon-el-rapor&format=pdf&option=com_content&Itemid=90 (Erişim: 31.07.2011).

⁷⁷ <http://ayrimciliklari.org/wp-content/uploads/2010/11/IHOP-irkwebfinal.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

⁷⁸ http://www.nefretsoylemi.org/rapor/Analiz_Rapor_Ocak-Nisan_2011.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁷⁹ Kitaba sadece basılı olarak ulaşmak mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.hrantdink.org/?Publications=7&id=240> (Erişim: 31.07.2011).

LGBTT örgütleri de ayrımcılık alanında izleme yapmaktadır. Bu çerçevede, Kaos GL Derneği tarafından 2007 yılında yayımlanan “Hukuk ve Ayrımcılık Raporu”na bakılabilir.⁸⁰ LGBTT Hakları Platformu 2007 ve 2008 yıllarında LGBTT Bireylerin İnsan Hakları Raporu’nu yayımlamıştır.⁸¹

Başörtüsü kullanımına ilişkin sınırlamaların haklardan yararlanmada nasıl sonuçlar yarattığını ortaya koyan bir çalışma olan “Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: İş Hayatında Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar” kitabı, TESEV’in konuya ilişkin çalışmaları arasında yer almaktadır.⁸²

3.6 Davranış kuralları

a) *Lütfen hükümet veya meslek örgütleri, sendikalar, vs. tarafından yayınlanmış davranış kuralları veya eşitlik uygulamaları kuralları hakkında rehber niteliğindeki kaynakların listesini veriniz veya web sitesi detaylarını sununuz:*

Kamu kurumları, sendikalar ve meslek örgütleri tarafından hazırlanmış davranış kurallarını belirlemeye yönelik rehber niteliği taşıyan kaynakların sayısı oldukça kısıtlıdır. Öte yandan, bu konu üzerinde birçok akademik çalışma yapılmıştır ve konuyla ilgili yazılmış çeşitli yayınlar bulunmaktadır. Ayrımcılık yasağı ve eşitlik konusunu kapsamına alsın veya almasın bu kaynaklardan bazıları şöyledir:

- Andrew Belsey ve Ruth Chadwick (derleyenler), *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, İstanbul: Ayrıntı, 1998
- Cem Suat Aral, *Mesleki Ahlak/Davranış Kuralları Hakkında Rapor*, T.C. Sayıştay Araştırma ve Tasnif Grubu, Ocak 2011⁸³
- Dünya Hekimler Birliği, *Tıp Etiği El Kitabı*, Türk Tabipler Birliği Yayınları, 2005⁸⁴
- Gürkan Sert, *Uluslararası Bildirgeler ve Tıp Etiği Çerçevesinde Hasta Hakları*, İstanbul: Babil, 2004
- Gürkan Sert, *Tıp Etiği ve Mahremiyet Hakkı*, İstanbul: Babil, 2008
- Harun Tepe (hazırlayan), *Etik ve Meslek Etikleri: Tıp, Çevre, İş, Basın, Hukuk ve Siyaset*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2000
- Hüsrev Hatemi ve Hanzade Doğan (editörler), *Medikal Etik: İlkeler ve Sorunlar*, İstanbul: Yüce Yayınları, 2000
- Hüsrev Hatemi ve Hanzade Doğan (editörler), *Tıp Organizasyonunda Etik ve Hukuk Mediko-Legal*, İstanbul: Yüce Yayınları, 2002
- İhsan Bal ve Fatih Beren, *Polis Etiği*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003

⁸⁰ <http://www.box.net/shared/e9kg4jubng> (Erişim: 31.07.2011).

⁸¹ http://www.kaosgl.org/resim/InsanHaklari/LGBTT_IH_Raporu_2007.pdf;
<http://www.box.net/shared/ymx6sc8hec> (Erişim: 31.07.2011).

⁸² http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/a5c46007-abf5-4919-8a65-63b1609fc2cc/Basortusu%20Yasagi%20ve%20Ayrımcilik%20D%20Cindoglu%2010_2010.pdf (Erişim: 11.12.2012).

⁸³ <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/elekicerik/ahlakkural.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

⁸⁴ http://www.ttb.org.tr/kutuphane/tip_etigi.pdf (Erişim: 31.07.2011).

- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, *Türk Sermaye Piyasasında Etik Değerler ve İş Adabına İlişkin Çalışma Kuralları*, İstanbul, 1998
- İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, *Tıbbi Yayın Hazırlama Kuralları ve Yayın Etiği*, İstanbul, 2006
- Jeroen Merk, *Çalışma Davranış Kurallarına Bütünsel Yaklaşım: Ürünlerinin insani koşullar altında üretilmesini sağlamak için işletmelerin atabilecekleri dört temel adım*, Clean Clothes Campaign (Temiz Giysi Kampanyası), Amsterdam, 2008⁸⁵
- Marilyn J. Matelski, *TV Haberciliğinde Etik*, İstanbul: YKY Yayınları, 1996
- Nesrin Çobanoğlu, *Tıp Etiği*, Ankara: İlke, 2007
- Ömer Özer, *Liberal Basın Anlayışı: Objektif Habercilik İdeali, Haber Değerliliği ve Gazetecilik Etiği*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2008
- Pekka Himanen, *Hacker Etiği: İş Hayatına Yıkıcı Bir Yaklaşım*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005
- Rahşan Siviş Çetinkaya, *Psikolojik Danışmanlık Meslek Etiği El Kitabı*, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2009
- Sabri Orman ve Zeki Parlak (editörler), *İşletmelerde İş Etiği*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2009
- Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargılanma Etiği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007
- Sibel İnceoğlu, *Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri*, İstanbul: Beta Yayınları, 2008
- Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Yargı Etiği ve Yargı Bağımsızlığı Konusunda Uluslararası Belgeler*, Ankara, 2004⁸⁶
- Süleyman İryan, Ragıp Duran ve Fikret İlkiz, *Medya, Etik ve Hukuk*, İstanbul: IPS İletişim Vakfı, 2003⁸⁷
- Medya Derneği, *Türkiyeli Gazeteciler için Etik İlkeler*, 2011⁸⁸
- Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi, *Uzmanlık Dernekleri İçin Etik Kılavuzlar*, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 2010⁸⁹
- Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği, *Türk Sermaye Piyasası'nda Mesleki/Etik Kurallar ve Yatırımcı Hakları*, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2002
- Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği, *Sermaye Piyasası Mevzuatı, İlgili Mevzuat ve Etik Kurallar: Sermaye Piyasası Faaliyetleri Temel Düzey Lisansı Eğitimi*, Mart 2011⁹⁰

Kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkelerini belirlemek ve

⁸⁵ http://www.cleanclothes.org/documents/Full_Package_Approach_Turks.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁸⁶ <http://www.agri.adalet.gov.tr/belgeler/bangalortr.pdf> (Erişim: 11.12.2012).

⁸⁷ Sadece Önsöz için bkz. <http://eski.bianet.org/diger/pdf/02/onsoz.pdf> (Erişim: 11.12.2012).

⁸⁸ <http://www.medyaderneği.org/wp-content/uploads/2011/09/medyaetikturk.pdf> (Erişim: 11.12.2012).

⁸⁹ http://www.ttb.org.tr/kutuphane/etik_klavuzlar.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁹⁰ http://www.tspakb.org.tr/tr/Portals/57ad7180-c5e7-49f5-b282-c6475cdb7ee7/sp_mevzuat_temel_31_MART_2011.pdf (Erişim: 31.07.2011).

uygulamayı gözetmek üzere Başbakanlığa bağlı Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuştur.⁹¹ Kurulun yetkileri şunlardır:⁹²

- Kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken davranış ilkelerini hazırlayacağı yönetmeliklerle belirlemek,
- Etik davranış ilkelerinin ihlal edildiği iddiasıyla re'sen veya yapılacak başvurular üzerine gerekli inceleme ve araştırmayı yaparak sonucu ilgili makama bildirmek,
- Kamuda etik kültürünü yerleştirmek üzere çalışmalar yapmak veya yaptırmak ve bu konuda yapılacak çalışmalara destek olmak,
- Hediye alma yasağının kapsamını belirlemeye ve en az genel müdür veya eşiti seviyedeki üst düzey kamu görevlilerince alınan hediyelerin listesini gerektiğinde her takvim yılı sonunda bu görevlilerden istemeye yetkilidir.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından yürütülen Yolsuzluğun Önlenmesi için Etik Projesine destek olmak amaçlı Etik Türkiye Platformu web portalı oluşturulmuştur: www.etikturkiye.com.

- b) *Lütfen mevcut ayrımcılık yasağı davranış kurallarını veya ayrımcılık yasağı hakkında hükümler içeren davranış kurallarını listeleyiniz (sadece kurum ve kuruluşların davranış kuralları değil mesleki davranış kurallarını da kapsayacak şekilde):*

Türkiye’de kimi şirketler, akademik kuruluşlar, meslek birlikleri, belediyeler, STK’lar ve küçük-orta ölçekli işletmeler Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi’ne (*United National Global Compact*) katılım sağlamıştır.⁹³ Küresel ilkelerden altıncısı işyerinde ve meslekte ayrımcılığın ortadan kaldırılması ile ilgilidir.⁹⁴

Türkiye’de büyük şirketlerin büyük bir bölümünün ve küçük veya orta ölçekli şirketlerin sadece bir kısmının davranış kuralları veya etik kuralları bulunmaktadır. Mevcut davranış kurallarından sadece çok azı işyerinde ayrımcılık yapılmaması ve ayrımcılığa yönelik önlemler alınmasına dair hükümler içermektedir. Bu davranış kuralları, çoğunlukla bu davranış kurallarının nasıl uygulanacağı ve iç denetimin nasıl yapılacağına dair bilgi içermemektedir. Çok uluslu şirketlerin davranış kuralları ise çoğunlukla İngilizce orjinal metinden Türkçeye çeviridir. Başvuru merci ise şirketlerin yurtdışındaki merkez ofisleridir. Bazı şirketler ayrıca tedarikçiler için de davranış kuralları belirlemişlerdir. Şirketler tarafından belirlenen ve ayrımcılığın yasaklanmasına dair maddeler de içeren davranış kurallarına birkaç örnek:

- Sabancı Topluluğu İş Etiği Kuralları:
http://www.sabanci.com/sabanci_i.asp?M=1&K=8&I=14

⁹¹ 5.5.2004 tarih ve 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Kanun metni için bkz. http://www.etik.gov.tr/mevzuat/kanun_5176.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁹² Bkz. <http://www.etik.gov.tr> (Erişim: 31.07.2011).

⁹³ <http://www.unglobalcompact.org/participants/search> (Erişim: 31.07.2011).

⁹⁴ <http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/index.html> (Erişim: 31.07.2011).

- THY Etik Değerleri: http://www.download.thy.com/download/Etik_degerler_aralik_2007.pdf
- L'Oréal İş Etiği Kuralları: http://www.loreal.com/en/ww/html/company/pdf/ethics_book_turkish.pdf
- PwC İş Etiği Kuralları: <http://www.pwc.com/tr/tr/aboutus/assets/pwc-code-of-conduct.pdf>
- Siemens Tedarikçilerinin Uyması Gereken Etik Kurallar: http://www.siemens.com.tr/i/Assets/tedarikci-microsite/02_CoC.pdf
- Citigroup İş Ahlakına Dair Davranış Kuralları: http://www.citi.com/citi/corporategovernance/data/codeconduct_tr.pdf
- Colgate Palmolive Company Davranış Kuralları: http://www.colgate.com/Colgate/US/Corp/LivingOurValues/CodeOfConduct/PDFs/DY-245_code_of_conduct_p_TUR_no%20faq.pdf
- Türk Telekom Group Etik Kuralları: <http://www.tinvestorrelations.com/files/pdf/tr/Etik-Kurallar.pdf>

Meslek örgütleri tarafından, mesleğin icra edilmesiyle ilgili olarak veya kurumsal işleyiş kapsamında uyulması gereken davranışlara yönelik etik kurallar oluşturulmuştur. Bunlardan ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkelerine yer verenlerden birkaçına örnek:

- Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği: <http://www.psikolog.org.tr/medya/belgeler/1-turk-psikologlar-dernegi-etik-yonetmeliqi.doc>
- Türk Tabipleri Birliği Etik Bildirgeleri: http://www.ttb.org.tr/kutuphane/etik_bldgeler2010.pdf
- Türkiye Personel Yönetimi Derneği Üyelerinin Gözetmekle Yükümlü Oldukları Etik İlkeler ve Kurallar: http://www.peryon.org.tr/etikkurul_ilkeler.asp
- TMMOB Mesleki Davranış İlkeleri: http://www.emo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=79
- Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği Sigortacılık Etik İlkeleri: <http://www.tsrbsb.org.tr/sayfa/sigortacilik-etik-ilkeleri>

Türkiye’de akademik kurumların sadece küçük bir bölümü öğretim elemanları, öğrenciler ve idari personel tarafından (kanun ve yönetmeliklerin kapsamadığı veya belirlemediği alanlarda) uyulması gereken ilkeler belirlemiştir. Bunlara birkaç örnek:

- Boğaziçi Üniversitesi Etik İlkeleri: http://www.boun.edu.tr/TR/Content/Genel/Yonetim/Kurul_ve_Komisyonlar/Etik_Kurullar/Etik_Ilkeler.aspx
- Ege Üniversitesi Etik İlkeleri: www.ege.edu.tr/gd/eu_etik_ilkeleri.doc
- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu Hakkında Yönerge: http://www.comu.edu.tr/yonetmelikler/yonergeler/etik_ilkeleri_etikkurulu_yonerg_e.htm

- İstanbul Bilgi Üniversitesi Davranış ve Etik Kuralları ve Mütevelli Heyeti Ayrımcılık Karşıtlığı Kararı: <http://www.bilgi.edu.tr/tr/universite/etik>.

Etik davranış ilkelerine iyi uygulama örneği olarak British Council'in çalışanlarına yönelik British Council Eşit Fırsatlar Politika belgesi verilebilir. British Council Türkiye ofisi tarafından da bağlayıcı olan bu politika metni ayrımcılık, olumlu eylem, yaş, engellilik, toplumsal cinsiyet ve transcinsiyet, ırk/etnik köken, din, inanç ve kültür, cinsel yönelim, iş-yaşam dengesi, HIV ve AİDS, izleme ve değerlendirmeye yönelik ilkeler içermektedir.

- c) *Uygulama ilkeleri ve davranış ilkeleri ile ilgili ulusal düzenlemelerin listesini veriniz (eğer mevcut ise):*

Yukarıda Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun görev ve yetkilerinden bahsedilmiştir. Türkiye'de kamu görevlilerinin uymaları gereken davranış ve etik ilkelerine yönelik mevzuata örnek olarak şunlar verilebilir:

- 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun ilgili hükümleri⁹⁵
- Anayasa'nın ilgili hükümleri⁹⁶
- 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri⁹⁷
- Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik⁹⁸
- Denetim Görevlilerinin Uyacakları Mesleki Etik Davranış İlkeleri Hakkında Yönetmelik⁹⁹
- Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik¹⁰⁰

Bunlar dışında kamu hizmetlerinin sunumunda kamu personelinin uymakla yükümlü olduğu kurallar bazı bakanlıklar veya diğer merkezi idare kuruluşları tarafından ayrıca kaleme alınmıştır. Bunlara iki örnek:

- Sağlık Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü Etik Davranış Kuralları: <http://personel.saglik.gov.tr/etik-davranis-kurallari-id3003-22.html>
- Kolluk Etik İlkeleri: http://www.jandarma.gov.tr/personel/etik_ilkeler.doc

3.7 Durum tespitine yönelik test

Lütfen, aşağıdaki durumlar bakımından durum tespitine yönelik testi değerlendirin:

⁹⁵ http://www.etik.gov.tr/mevzuat/kanun_657.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁹⁶ <http://www.etik.gov.tr/mevzuat/anayasa.pdf> (Erişim: 31.07.2011).

⁹⁷ http://www.etik.gov.tr/mevzuat/kanun_5237.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁹⁸ http://www.etik.gov.tr/mevzuat/yonetmelik_etik.pdf (Erişim: 31.07.2011).

⁹⁹ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100914-4.htm> (Erişim: 31.07.2011).

¹⁰⁰ http://www.etik.gov.tr/mevzuat/kamuhizsunumunda_yonetmelik.mht (Erişim: 31.07.2011).

- *Ulusal mevzuatta durum tespitine yönelik test için açıkça yetki veren veya durum tespitine yönelik testi açıkça yasaklayan bir hüküm var mı?*

Ulusal mevzuatta açıkça “durum tespitine yönelik test”e gönderme yapan herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, hukuk ve ceza davaları ile idari davalarda kullanılmaları konusunda farklı hukuki sorunlar söz konusu olacağı yönünde görüşler mevcuttur.

- *Mahkemeler tarafından ayrımcılık davalarında durum tespitine yönelik test kabul ediliyor mu?*

Durum tespitine yönelik test, Türkiye’de bilinen bir kurum değildir. Bu nedenle davanın taraflarınca bu yola başvurulmamaktadır. Bu nedenle de mahkemelerin ne tür bir tutum içinde olacakları bilinmemektedir.

- *Uygulamada kimler ve hangi amaçlarla kullanılmaktadır?*

Durum tespitine yönelik test bilinmemekte ve uygulamada kullanılmamaktadır.